

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2019

Bc. Natálie Kotopulu

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Výchova a socializace v romské rodině
Diplomová práce

Autor: Natálie Kotopulu

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: Mgr. PhD. Gabriela Caltová Hepnarová

Hradec Králové 2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 1. 7. 2019

Podpis:

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne 1. 7. 2019

Poděkování

Děkuji vedoucí mé diplomové práce Mgr. PhD. Gabriele Caltové Hepnarové za podporu, trpělivost a ochotu při vedení mé práce. Děkuji také svým prarodičům za morální podporu, kterou mi poskytují po celou dobu mého studia.

V Hradci Králové dne 1. 7. 2019

Podpis:

Anotace

KOTOPULU, Natálie Bc. *Výchova a socializace v romské rodině*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2018. (80 s). Diplomová práce

Cílem diplomové práce je popsat výchovu a socializaci v romské rodině. Práce se zabývá teoretickými poznatky romské komunity a její kultury. V návaznosti poté charakterizuje romskou rodinu a věnuje se jejím typickým znakům, vztahy mezi členy rodiny a samotné socializaci a výchově dětí v takové rodině. Zaměřuje se také na to, jakou úlohu hraje v rodině otec a jakou matka. Výzkumná část práce využívá kvalitativní metodu, kde pomocí rozhovorů odkrývá, jak probíhá socializace v romské rodině a jakou roli hrají v procesu jednotliví rodiče.

Klíčová slova: Rom, rodina, romská rodina, romské dítě, rodiče, výchova, socializace,

Annotation

KOTOPULU, Natalie Bc., Upbringing and socialization in a Gipsy family, *Diploma Thesis*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019
Diploma Thesis.

The thesis aims to describe raising and socialising in the Gipsy family. The work looks at the theoretical insights of the Gipsy community and its culture. In the aftermath, it characterizes the Gipsy family and attends to its typical features, the relationships between family members, and the socialization itself, and the raising of children in such a family. It also focuses on what role the father plays in the family and what mother. The research part of the work uses a qualitative method where it reveals through interviews how socialisation takes place in the Gipsy family and the role individual parents play in the proces.

Key words: Gipsy, family, Gipsy family, Gipsy children, parents, upbringing, socialisation

Obsah

Úvod.....	10
1 Romové.....	12
1.1 Romové v naší společnosti.....	13
1.2 Romové v České republice.....	14
1.3 Sociální vyloučení.....	17
1.3.1 Sociálně vyloučená lokalita	18
2 Výchova a socializace v romské rodině	20
2.1 Rodina	20
2.1.1 Úloha rodiny v životě jedince	22
2.1.2 Funkce rodiny	22
2.1.3 Socializace	24
2.1.4 Výchova	27
2.2 Romská rodina jako základ socializace a výchovy	30
2.2.1 Role jednotlivých členů v rodině	34
2.2.2 Vliv rodiny na dítě	37
2.2.3 Motivace ke vzdělání romských dětí	37
2.3 Socializace v romské rodině.....	38
2.4 Výchova v romské rodině	40
3 Empirická část	43
3.1 Výzkumný problém.....	43
3.2 Cíl výzkumného šetření.....	43
3.3 Metoda sběru dat	46
3.4 Výzkumný soubor	47
3.4.1 Výběr a popis rodin.....	48
3.5 Analýza rozhovorů	52

3.5.1	Hodnocení kvality výzkumu.....	63
3.6	Diskuze výsledků výzkumného šetření.....	64
	Závěr.....	67
	Literatura.....	69
	Přílohy.....	75

Úvod

Diplomová práce s názvem *Výchova a socializace v romské rodině* je zpracována kvůli aktuálnosti tématu, kterému se věnuje v dnešní době velké množství autorů. Dalo by se říci, že soužití s Romy se společností je jednou z hlavních společenských otázek. Je možné říci, že si každý z nás klade otázku, proč je romské etnikum na okraji společnosti. Rozhodla jsem se tedy popsat výchovu a socializaci v romské rodině, kde mi bude nápomocno několik rodin, se kterými v rámci svého zaměstnání spolupracuji již několik let. Dovoluji si tvrdit, že s těmito rodinami mám navázaný důvěrný vztah, proto veškeré získané informace považuji za pravdivé a nezkreslené.

Toto téma můžeme uchopit z několika hledisek, pro mou práci je ale důležité, pojmut ho hlediska procesu výchovy a socializace v romské rodině. Nejednou jsem se setkala s odmítáním, s vylučováním dětí z kolektivu, ale i vylučováním dospělých, kteří kvůli pozici na okraji společnosti, nemohli naplnit své cíle a potřeby. Proto je socializace jako taková pro romskou rodinu důležitá, jelikož se jedná o proces formování chování, názorů a může tak výrazně ovlivnit další, budoucí život dětí a členů. Právě rodina je prvotním činitelem takové socializace. Neméně důležitá je i výchova, kdy se dospělí snaží určitým způsobem ovlivnit vývoj dětí tak, aby odpovídal výchovným cílům.

Pokud bychom se zaměřili na literaturu věnující se tomuto tématu, lze říci, že se často zabývá vzděláváním dětí, romskou historií nebo studií Romů, kterým hrozí vyloučení na okraj společnosti. Často se tedy zaměřuje na situaci Romů ve vyloučených lokalitách, kde můžeme vidět, že podmínky, ve kterých sociální učení probíhá, jsou patrně odlišné od podmínek mimo vyloučení. To se odráží na narozených dětech, které přebírají specifické vzorce chování (Morvayová, 2010). Literatura popisující tuto problematiku je tedy pestrá, dostupná, neurčuji tedy hlavní zdroj mé práce, ovšem za zmínku stojí publikace od Dřímala a Říčana, které mi byly, i přes své stáří, užitečnými průvodci. Jako další uvádím autory Davidovou, Dřímala, Jakoubka a Budilovou, kteří ve svých publikacích výborně zachycují důležité aspekty ze světa Romů a jsou mi inspirací. V diplomové práci budu pracovat i s poznatky, které mi dalo téměř osmileté působení mezi touto etnicky odlišnou skupinou, působení ve vyloučených lokalitách a získání důvěry takových rodin. Troufám si tvrdit, že data, která mně jsou díky důvěře známá, jsou více či méně využitelná a vytvoří autentičnost mé práce.

Hlavním cílem mé práce je přinést ucelený pohled na romskou rodinu a socializaci a výchovu v ní. Dále by práce měla poukázat na strategie výchovy v takové rodině. Seznámit bychom se také měli s úkoly a povinnostmi, které jsou ukládány dětem a s tím, jakou roli v tomto kontextu hraje matka a otec. Práce by měla ucelit okruh socializačních činitelů zapojených do výchovy dítěte. V neposlední řadě se zaměřím na komunikaci v rodině a na role jednotlivých členů jako motivačních činitelů. Abych správně poukázala na rozdílné role v rodině, je potřebné zjistit, zdali je důležitým aspektem i věk členů skupiny.

Práce je členěna na kapitoly, které teoreticky ukotvují téma a na výzkumnou část. V teoretické části popisují na základě odborné literatury ucelený pohled na problematiku týkající se tématu mé práce. Věnuji se zde stručně romskému etiku jako takovému, vymezují romskou rodinu, její typy, specifika a seznamuji čtenáře s možnostmi vyloučení na okraj společnosti, zaměřuji se na úlohu rodiny v životě jedince a jejím specifikům v rámci romské kultury. V druhé kapitole teoretické části se zaměřuji konkrétněji na socializaci, výchovu, výchovné činitele, okruh působení, vztahy mezi členy, motivování dětí dospělými jedinci.

Ve výzkumné části nejdříve představuji samotný výzkum, jaké jsou jeho cíle a jakým způsobem byl prováděn. Součástí praktické části je seznámení s lokalitou, kde výzkum probíhal a s informátory. Poté následuje část, která je věnována analýze dat a interpretaci dat. Závěrem zhodnocuji poznatky z výzkumu a popisují ucelený výsledek celé práce.

1 Romové

Romská etnicita a její charakteristika je často identická po celém světě. Specifika, která má romská entita se vytvořila již v historii, kdy se průběžně tvořily pravidla, normy, zákony, hodnoty a hlavně zvláštnosti chování. Z tohoto plyne dnešní romská kultura a způsob, kterým Romové dnes žijí. Tento způsob života je specifický materiálností a také duchovnem. Velká část Romů je věřících. Je to kombinace způsobu života a znaků romské menšiny. Mezi tyto znaky patří myšlenka, že člověk patří právě k této skupině, společně s její historií, sounáležitostí, ale i odlišností od majority. (Davidová, 2004)

Aby bylo možné nějakou skupinu nazývat etnikem, musí tedy splňovat určité společné znaky. Jsou to například jazyk, původ, území, historie, kultura, náboženství, vzhled, charakter a mentalita. Jak je výše řečeno, romské etnikum společné znaky má. V této kapitole tedy přiblížím Romy a poukážu na tyto společné znaky.

Legislativa stanoví, že Rom je ten, kdo se se ke své etnicitě hlásí. Ale jak vlastně takového Roma poznat? V první řadě je důležité zmínit, že Roma nepoznáme jen podle vzhledu. Romové jsou totiž velice citově spontánní, temperamentní a umí dát najevo svou radost ze života. Jsou také ale velice upřímní, věrní a v neposlední řadě solidární ke své rodině, ale i k ostatním Romům. Je zde ale vidět vliv majority, proto některé vlastnosti mizí a Romové říkají, že se více podobají lidem neromského původu – gádžům, jak jim Romové říkají. (Říčan, 2000). Sami Romové si na oslovení velice potrpí. Pro přiblížení uvádím následující zajímavost, se kterou jsem se nejednou setkala. Oslovíte-li někoho z této etniky Rome, nebude z oslovení mít radost, ale je to skutečnost, kterou Romové přijímají. Pojmenujeme-li ho však Cikán, nebude se mu to líbit vůbec. Pokud ale ve slově Cikán zaměníte písmeno z „K“ na „G“, okamžitě to mění celé oslovení a význam tohoto slova. Poté nebude Romovi takové oslovení vadit. Písmeno „G“ tak ve slově mění celý přístup k vnímání tohoto oslovení. Sami Romové se mezi sebou tak označují.

Zaměřím-li se na fyzická specifika, budu zde jmenovat nejběžnější rysy. Ráda bych ale podotkla, že tyto rysy, stejně jako shora popsané vlastnosti, nemusí mít nutně všichni Romové, naopak člověk s těmito fyzickými rysy nemusí být nutně romské národnosti. Člověk romské národnosti má tedy tmavší barvu pleti, očí a vlasů. Vlasy mají většinou kvalitní, dívky zpravidla dlouhé. Častým důvodem, proč romské dívky mají vlasy dlouhé, jsou hodnoty týkající se vztahu otce k dceři. Některé výzkumy uvádějí, že

typické jsou i rysy obličeje nebo poměr trupu a končetin, rysy obličeje atd. Na základě výzkumů dospělé romské populace lze z antropologického hlediska charakterizovat Roma takto: „V průměru je postava Romů nejčastěji podprůměrná až střední, jen výjimečně nadstřední až vysoká, dobré až silné tělesné stavby. Charakteristickým znakem mužů, a zejména pak žen romského etnika, je vyšší procento tuku, než by odpovídalo jejich hmotnosti. Podle hlavového indexu jsou jejich mozkovny v průměru mesocephalní, méně často brachycephalní a jsou zpravidla nízké až středně klenuté. Obličeje mají úzké, stejně tak nosy. Profil nosu bývá rovný i orličí. Barva kůže je tmavá se žlutohnědým odstínem, oční duhovka bývá zabarvena tmavě hnědě. Vlasy jsou černé nebo tmavě hnědé, jsou husté, jemnější struktury, zpravidla zvlněné.“ (Kubátová, 2011, s. 13). Shora uvedené somatické znaky jsou dodnes v některých romských skupinách viditelně spojeny se znaky patrně původních obyvatel Indie. „Odborníci se domnívají, že tuto civilizaci vytvořili ádivásiové, původní obyvatelé Indie: drávidské a mundské rody. Drávidská a mundská etnika představují tmavý antropologický typ.“ (Historie a původ Romů, © 1997-2019). Dodnes se vedou dohady o tom, do které kasty Romové v Indii náleželi, „většina odborníků však předpokládá, že Romové patřili k nejspodnější kasty. (Indická společnost se dělila na nejvyšší kasty brahmínů (kněží), po ní následovala kasta kšátriů (vládci a bojovníci) a vajíjů (řemeslníci, rolníci, obchodníci). Nižší kasty byli šúdrové (sluhové a pomocné síly) a nejnižší kasta byli tzv. nedotknutelní. Příslušnost Romů k této kasty by vysvětlovala i důvod, proč Romové začali Indii od 8. století opouštět. Je možné, že Romy z Indie vyhnala i častá sucha a s nimi spojený nedostatek potravy, nebo se chtěli vymanit z přísně rozdělené indické kastovní společnosti a hledat nová "odbytiště" pro své výrobky a služby.“ (Němec, © 1997 – 2019).

1.1 Romové v naší společnosti

Romové, jako příslušníci romské komunity, jsou v naší společnosti početní. Problematikou začleňování Romů do společnosti se dnešní doba zabývá v mnoha aspektech. Můžeme říci, že se vztah romského etnika a majoritní společnosti teprve formuje. Bohužel se zdá, že i přes snahu výzkumů, návrhů vyšších organizací (př. Ministerstvo práce a sociálních věcí), možností využít specializovaných pracovišť stále točíme v kruhu. Když už by se mohlo zdát, že majorita toto etnikum dle posledních výzkumů přijala, otevře se další problém, proč tomu tak v praxi není. Můžeme říci, že

zde fungují staré vzorce a majoritní společnost Romy chápe stále jako negativní osoby. Zmiňuji zde historický fakt a to, že Podle Frasera přežilo válku z 8000 českých Romů jen asi 600. (Fraser, 1995) Přestože toto vyhlazování bylo vedeno Němci, svůj podíl na něm měli i Češi. Můžeme tedy říci, že správný vztah se stále ještě buduje, celkové nepochopení je jedy zakotveno již v historii. To mě přivádí k pojmu diskriminace, která je dnes již medializovaným tématem. Rozlišit můžeme dva druhy, tedy diskriminaci pozitivní a negativní. Je to tedy něco, díky čemuž se stále společnost „nemůže dohodnout“ a zaujmout jednotný pohled na romské etnikum? Říčan shrnuje „*nejpodstatnější fakta a souvislosti, které jsou odborníkům dobře známé. Není pochyby o tom, že situace romského etnika je špatná a že se zhoršuje. Tento mnohostranně zubožený lid představuje vážný, možná vůbec nejvážnější vnitropolitický problém. Uvážíme-li, jak často je naše republika právě kvůli Romům předmětem kritiky na evropském fóru, uvědomíme si i významný mezinárodní aspekt tohoto problému. Neschopnost řešit romský problém může být interpretována jako neschopnost či neochota dodržovat demokratické standardy jednání s menšinami vůbec.*“ (Říčan, 1997, s 43.)

V následující kapitole se zaměřím na Romy v České republice do doby, kdy ještě bylo povinné udávat původ, rasovou odlišnost, do formulářů při sčítání lidí nebo při jiných průzkumech.

1.2 Romové v České republice

Pro správné pochopení situace Romů v naší společnosti přibližuji situaci v České republice. Je zde evidentní, jak se situace vyvíjela a tento vývoj, stěhování, migrace zapříčinila, že se Romové začali sociálně vylučovat od majoritní společnosti.

V České republice probíhá sčítání lidu již dlouhá léta. Konkrétně od roku 1921, toto sčítání se ale od nynějšího velice lišilo. Nedá se ale říci, že by sčítání probíhala pravidelně. Ovšem lze s určitostí říci, že už od této doby byli lidé rozlišováni dle etnika a ze sčítání vycházely počty Romů v České republice. Stejná metodika byla užívána i v letech 1970 a 1980, kdy si sčítací komisař označoval sčítací arch **velkým písmenem A**, kdy došel k závěru, že daný občan je příslušníkem romského etnika. Tato data jsou tedy spolehlivým ukazatelem vývoje, proto můžeme získané počty použít k porovnání a především k určení trendů vývoje, bez větších obav ze zkreslení. (Evidence mezi lety 1947 – 1989, demografie.info, 2005)

Dalším pramenem dat byly sčítání Romů. V roce 1947 provedlo Ministerstvo vnitra první poválečný sčítání. Tehdy se zjistilo, že počet Romů na Českém území byl relativně vysoký a to 16 752 osob. Výhradně se ale jednalo o přistěhovalé Romy např. ze Slovenska, jelikož na území Čech v důsledku holocaustu Romů žilo jen malé množství. V rámci přehledné kontroly poté vnikaly jmenné seznamy Romů, jež byly dokončeny v roce 1958. (Evidence mezi lety 1947 – 1989, demografie.info, 2005)

Tyto sčítání byly v 70. letech prováděny národními výbory, ale byly realizovány nepravidelně, zhruba jednou za dva roky. Až v 80. letech se tyto sčítání uskutečňovaly každý rok. Nejsou ale tak vhodné pro statistické účely jako sčítání lidu. Mají totiž řadu nevýhod. Údaje nejsou strukturovány. Za velkou nevýhodu lze označit fakt, že údaje jsou velmi zkreslené z důvodu evidence pouze těch osob, které pobíraly některé ze sociálních dávek. Ale vzhledem k tomu, jaká je sociální stratifikace, nemusí být toto zkreslení příliš výrazné.

Smyslem tohoto sčítání bylo utváření efektivní koncepce sociální politiky vůči romskému obyvatelstvu a následně pro práci sociálních pracovníků, zabývajících se touto problematikou. Důvod vést podrobnou evidenci zanikl počátkem roku 1990, kdy jsou Romové posuzováni z hlediska potřeb sociální péče jako ostatní obyvatelstvo.

Níže můžeme vidět tabulku Velikosti romské populace v České republice podle sčítání, která je dostupná na webových stránkách demografie.info.

Tabulka velikosti romské populace v České republice podle sčítání

Rok	Počet	% z CR	Zdroj	Rok	Počet	% z CR	Zdroj
1947	16 752	0,19	1.	1981	112 192	1,09	3.
1966	56 519	0,57	2.	1982	115 877	1,12	3.
1968	61 085	0,62	2.	1983	120 784	1,17	3.
1974	83 008	0,83	3.	1984	124 899	1,21	3.
1976	92 718	0,92	3.	1985	132 167	1,28	3.
1977	97 338	0,96	3.	1986	136 812	1,32	3.
1978	99 620	0,97	3.	1987	140 915	1,36	3.
1979	104 033	1,01	3.	1988	143 071	1,38	3.
1980	107 193	1,04	3.	1989	145 738	1,41	3.

tab. č. 1. Tabulka velikosti romské populace v České republice podle sčítání, demografie.info

Je evidentní, že romská populace v České republice má stále větší zastoupení. I přesto, že formuláře sčítání lidu již neobsahují informace o etnické příslušnosti, úřad

vlády si vede statistiku s přehledem, kolik Romů na území našeho státu žije. Níže můžeme vidět nejaktuálnější data z průzkumu v roce 2016, rozdělena dle krajů. Je nutné podotknout, že jde pouze o odhad a čísla jsou zaokrouhlena. Ve zprávě, odkud jsou data čerpána, je uvedeno: „*Problém, který znesnadňuje sběr dat nejen o počtu, ale téměř všech dat o Romech, je vysoká migrace sociálně vyloučených Romů za dostupnějším bydlením. Některé romské rodiny změni bydliště během roku i několikrát. Na základě zpráv od koordinátorů má však migrace romských rodin spíše intraregionální charakter, čili migrují v rámci spádového území obce s rozšířenou působností (dále jen „ORP“) nebo kraje.*“

Přikládám uveřejněnou tabulku s počty Romů v jednotlivých krajích.

Tab. č. 2: Počet Romů v jednotlivých krajích v roce 2016 dle kvalifikovaného odhadu koordinátorů pro záležitosti romské menšiny

kraj	kvalifikovaný odhad počtu Romů	odhad sociálně vyloučených Romů
hl. město Praha	17 000	20 %
Jihočeský	7 400	40 %
Jihomoravský	21 000	40 %
Karlovarský	13 800	50 %
Královéhradecký	9 600	40 %
Liberecký	15 700	40 %
Moravskoslezský	32 600	70 %
Olomoucký	13 000	60 %
Pardubický	11 500	30 %
Plzeňský	13 000	50 %
Středočeský	15 100	50 %
Ústecký	68 500	60 %
Vysočina	5 100	50 %
Zlínský	2 500	30 %
celkem	245 800	50 %

Tab. Č. 2. Zdroj: Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2016

V tabulce vidíme i procenta sociálně vyloučených Romů. Z konečných součtů můžeme pozorovat, že polovina z nich právě tímto handicapem trpí. Následující podkapitola popisuje stručně sociální vyloučení. Je potřeba se tomuto tématu věnovat, ačkoli není stěžejní, protože i z téhle situace vychází pohled Romů na socializaci a výchovu.

1.3 Sociální vyloučení

Odborná terminologie stále nezahrnuje přesnou definici pojmu sociální vyloučení. V různých národních kontextech je tento pojem odlišně vnímán. Bylo však třeba vypracovat celoevropskou zprávu o rozsahu sociálního vyloučení a pro tento účel byl termín sociální vyloučení definován takto: „*Sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti, přičemž tato nerovnost je výsledkem nedostatku příležitostí pro všechny, kteří mají zájem participovat na životě společnosti, a plodí jejich nemožnost spolupodílet se na tomto životě, jejich izolaci a odtržení od společnosti*“ (Kajanová, 2017, s 12).

Mareš uvádí sedm dimenzí sociálního vyloučení:

- **Ekonomické vyloučení** - omezený přístup na trh práce, s tím související ekonomická situace rodiny, která se nachází na hranici hmotné nouze.
- **Sociální vyloučení** - lidé jsou v takové situaci, kdy nedokáží využít služeb, které společnost nabízí. Jejich společenské styky se omezují na ty, které jim nabízí vyloučená lokalita, tedy kontakt s lidmi, kteří jsou ve stejné sociální situaci a obývají stejný prostor.
- **Politické vyloučení** - lidem jsou upírána základní občanská i politická práva.
- **Kulturní vyloučení** - obtížný přístup ke vzdělání, projevený tím, že jsou romské děti umisťovány do speciálních škol. Může se také jednat o situace, kdy je lidem zabraňováno v tom, aby se zúčastňovali a využívali kulturního dění ve společnosti.
- **Vyloučení z bezpečí** - lidé ze sociálně vyloučených lokalit jsou vystavováni vyšší míře kriminality a patologickým jevům.
- **Vyloučení z mobility** - lidé žijící ve vyloučených lokalitách na okrajích měst a proto je jim běžná infrastruktura špatně dostupná.
- **Vyloučení symbolické** - stigmatizace jedinců a sociálních skupin. Jsou jim připisovány společné vlastnosti a bývají označováni za „nepřizpůsobivé“, „špinavé“ či „neplatiče“ (Mareš, 2000).

Mareš dále specifikuje tzv. vyloučení **prostorové**, což popisuje jako jednu z dnešních forem absolutního vyloučení. Mimo bezdomovectví zde mluví o „*existenci ghett, vznikající nejen stěhováním vyloučených, ale i odchodem majoritní populace z určitých komunit*“ (Mareš, 2000, s. 291).

1.3.1 Sociálně vyloučená lokalita

Každá sociálně vyloučená lokalita má svou určitou charakteristiku. Níže uvádím vymezení vyloučené lokality dle Sedláčkové a znaky, dle kterých lze poznat, že se jedná právě o tuto oblast.

- velikost lokality - může jí tvořit jeden dům, ulice či celá čtvrť
- poloha – nezřídka se lokalita rozkládá za městem, tudíž je prostorově vyloučená
- izolace - je izolovaná od sídel majority
- práce - obyvatelé lokality trpí nedostatkem pracovních příležitostí
- prostředí - domy, které ji tvoří, jsou v důsledku špatné údržby ve špatném stavu, jsou v nich nevyhovující hygienické podmínky, nepořádek a hluk
- obyvatelé jsou na základě své adresy bydliště majoritní společností stigmatizováni
- v lokalitě neexistují rozdíly mezi jejími obyvateli - všichni tvoří nejnižší složku společnosti
- v lokalitě je vyšší výskyt patologických jevů a kriminality, v důsledku čehož je třeba zvyšovat kontrolu a ostrahu lokality
- do lokality přibývají noví členové jak dobrovolně, tak i nedobrovolnou cestou, kdy jsou městem do lokality záměrně vyloučeni (Sedláčková, 2014).

Rodina, která je tzv. sociálně vyloučená, se musí potýkat s velkým množstvím problémů, které jsou s tím spojené. Vezmeme-li v potaz vzdálenost, často kvůli právě tomuto faktu zanedbávají školní docházku dětí, pravidelné nakupování, ale i komunikaci s úřady, práci. To, že rodina bydlí na adrese vyloučené lokality, je často velkou překážkou pro získání práce, nového bytu nebo přátel. Je zvyklostí, že se do takových obydlí neinvestují finance z důvodu obavy, že se stejně veškerá investice zničí. Mareš ve své práci Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení (2000) uvádí, že osoby trpící sociálním vyloučením, jsou opravdu omezeny v možnostech podílet se na rozhodování o okolnostech vlastního života, nebo toto rozhodování ovlivňovat. V souvislosti s tím přichází pocit méněcennosti, který Říčan dále popisuje. *„Pocit méněcennosti je typický pro každou utlačovanou menšinu a Romové nejsou výjimkou. Laici, kteří s nimi přicházejí do styku, vidí často jen nápadnou kompenzaci tohoto pocitu zdůrazňovaným*

sebevědomím, předváděním reprezentativního automobilu, obleku či peněženky. Typicky romská vizáž je někdy „kamuflována“ hlášením se k maďarské národnosti (ugrofinský typ bruneta s tmavší pletí), u žen kosmetikou.“ (Říčan, 1997, s. 53)

V následující části práce přibližuji mimo jiné i romskou rodinu, kde je evidentní, že často její chování vychází právě z pocitu vyloučení ze společnosti.

2 Výchova a socializace v romské rodině

V kontextu celé práce považuji za důležité zmínit vliv rodiny na život jednice jako takové. Je nutné si pamatovat, že rodina je prvním činitelem, díky kterému se dítě setkává se základními vzorci chování, učí se komunikovat, jednat, chovat se ve společnosti a v neposlední řadě se setkává s vzory, které se pomíjí do následného chování. (Dedková, 2004).

2.1 Rodina

Rodina je malá primární skupina, která je postavena na vztahu muže a ženy, na vztahu rodičů a dětí, na společně sdíleném prostoru, jejíž členové plní společensky uznávané a určené role vyplývající ze soužití. Je jakousi dynamicky se vyvíjející sociální institucí a hlavně základní jednotkou společnosti. Matějček rodinu definuje jako *„malou společenskou skupinu. Vztahy mezi členy této skupiny mají svůj řád a svou formu. Podstatnou součástí této společenské skupiny jsou děti“*. (Matějček, 1994, s. 149). Národní zpráva o rodině pak definuje rodinu takto: *„Rodina v nejširším pojetí je chápána jako celek rozličných konstelací takové formy života, která obsahuje minimálně dvougenerační soužití dětí a rodičů, má trvalý charakter a vykazuje pevné vazby mezigenerační a vnitrogenerační solidarity. Rodina jako sociální celek spojený na základě příbuzenské mezigenerační vazby je v tomto pojetí ve své podstatě neměnnou sociální institucí, která jako taková existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznávána.“* (Národní zpráva o rodině 2004, s. 3).

Na toto bychom mohli navázat tvrzením Matouška, který ve své publikaci udává, že: *„Rodina je těžko postradatelnou institucí i pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou přední hodnoty lidského života. O ně dospělý člověk opírá pocit vlastní hodnoty, pocit smysluplnosti své existence, na nich závisí jeho psychická pohoda i zdraví. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí“* (Matoušek, 2003, s. 10).

Sobotková definuje rodinu jako skupinu lidí, která je propojena společnou historií, současností a budoucností vzájemných vztahů. Členové jsou převážně vázání dědičností, svazkem manželství nebo jiným uspořádáním společného života. Důležitou roli hrají emocionální a psychologické vazby, nikoli forma vztahu. (Sobotková, 2001).

Autoři Výrost a Slaměník označují rodinu za nejdůležitější společenskou skupinu, s hlavní funkcí reprodukce, jako socializační činitel, který předává jedinci vzory a seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou či ženskou roli. Rodina učí jedince žádoucím způsobem reagovat v procesu interakce, reguluje jeho chování a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Vlivem rodinného prostředí se pak vytváří personální vztah k okolí, společnosti a k sobě samému (Výrost, Slaměník, 1998).

Sociologický slovník definici značně rozšiřuje:

„Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd. Funkcemi rodiny je reprodukce lidského rodu a výchova potomstva. Mnohé funkce od počátku novověku rodina postupně předává státním a dalším institucím, což vede k určité krizi rodiny, patrné např. na vysoké míře rozvodovosti. I nadále však rodina zůstává důležitým prostředím socializace, intimity a sociální podpory.“ (Jandourek, 2001, s. 206).

To, jaké se předají vzorce chování, určitým způsobem ovlivňují vztahy a vazby v rodině. Můžeme s určitostí říci, že čím slabší rodina (neúplná, s deficitem v kulturním či ekonomickém kapitálu), tím povrchněji socializuje a tím snadněji ztrácí vliv. Možný poukazuje na to, že pokud rodina nefunguje správně, na její místo vstupují nejdříve media a pak vrstevnická skupina, která se pro adolescenta v pubertě stává zástupnou rodinou (Možný, 2002). V návaznosti se od rodičů totiž očekává, že svým dětem tvoří podmínky, aby dítě prožívalo bezstarostné a spokojené dětství. Dítě však musí zaujmout správné postavení a dodržovat určité povinnosti a využívat svá práva. (Dubravová, 2004). Možný ve své knize Sociologie rodiny (2002) také uvádí, že rodina ovlivňuje jedince skrze kulturní, ekonomický a sociální kapitál. Kulturní kapitál spoluvytváří podmínky pro úspěch jedince ve škole, u zkoušek a pro jeho budoucí získání zaměstnání a společenské postavení. Je tvořen vzdělaností a kultivovaností rodičů. Tento kapitál předávají skrze svou schopnost podporovat své dítě při vzdělávání a v rozvoji duševních schopností i kulturních dovedností. (Možný, 2002) Za zmínku bezpochyby stojí fakt, že v průběhu socializace hraje důležitou úlohu věk. Jelikož dítě vzorce chování přebírá od dospělého, často je věkový rozdíl ve vztahu mezi dítětem a dospělým v této situaci více zdůrazňován

jakožto prvek, který odůvodňuje a vysvětluje požadavky dospělého na dítě (Eisenstatd,1964). Věk rodiče tedy může ovlivnit socializaci a výchovu dítěte v rodině.

Možný uvádí několik možností uspořádání rodiny. Jsou jimi základní rodina, kterou tvoří muž, žena a jejich děti, rozšířená rodina, která zahrnuje prarodiče, tety, strýce, bratrance a sestřenice, neúplná rodina tvořena jedním rodičem a dítětem nebo dětmi, orientační rodina jako rodina, kam se dítě narodí a prokreační rodina, která je zakládána dvojicí při vstupu do manželství (Možný, 1999).

2.1.1 Úloha rodiny v životě jedince

Jak je již výše zmíněno, rodina je prvotním činitelem, díky kterému se dítě setkává se základními vzorci chování, učí se komunikovat, jednat, chovat se ve společnosti a v neposlední řadě se setkává s vzory, které se promítají do následného chování. (Dedková, 2004). Rodina ovlivňuje jedince skrze jeho kulturní, ekonomický a sociální kapitál.

Všechny tyto kapitály se navzájem doplňují. Tedy v tom, že majetná, finančně zaopatřená rodina může dítěti zajistit potřeby v podobě kvalitních hraček, odpočinkových dovolených, ale i různých vzdělávacích kurzů, dítěti může zajistit kvalitnější stravu a s tím spojené lepší stravovací návyky, čímž dává základ lepšího zdraví. Velkou roli hraje i obydlí, kde rodina žije. Jednak proto, že majetná rodina si zpravidla může dopřát prostornější bydlení a tím dítěti poskytnou dostatek soukromí a s tím spojený prostor pro přípravu do školy a rozvoj jeho zájmů. Takové obydlí není většinou situované v rizikové oblasti a dítě má podobné kamarády. Zde je pak patrný vliv sociálního kapitálu, který spočívá v tom, jaké má rodina vztahy s okolím, které předává dítěti. Nejvíce pak rodina ovlivňuje socializaci dítěte a s tím spojené formování osobnosti. (Dubravová, 2004).

2.1.2 Funkce rodiny

V návaznosti na téma mé diplomové práce považuji za nezbytné zmínit funkce rodiny. „*Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.* (Kraus, Poláčková, 2001. s. 79). Mimo jiné jsou funkce rodiny právě funkce výchovná a funkce socializační, které jsou stěžejní pro mou práci. Tyto funkce popisují níže v kapitole.

Funkce rodiny:

Biologicko-reprodukční funkce:

tato funkce má význam nejen pro společnost jako celek, ale také pro jedince, kteří rodinu tvoří. Každá společnost vyžaduje pro úspěšný rozvoj pevnou reprodukční základnu. Z toho důvodu se jednotlivé společnosti snaží regulovat porodnost různými způsoby, např. sociálními dávkami a příspěvky. „*Existenci rodiny je také společensky a kulturně regulována sexualita. Demografický vývoj společnosti má též celou řadu sociálně – pedagogických souvislostí. Počet dětí, které využívají vzdělávací a výchovná zařízení, a jejich charakteristiky vytvářejí specifické požadavky na oblast institucionální výchovy a péče o volný čas dětí a mládeže.*“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 79)

Sociálně-ekonomická funkce:

možno interpretovat také jako ekonomicko-zabezpečovací funkci. Do této funkce patří materiální zaopatření členů rodiny. V této funkci jde především o zajištění bydlení, obživy, ošacení, vzdělávání, volnočasových aktivit aj. Cílem této funkce je tedy hmotné zabezpečení všech členů rodiny. Rodina je důležitý prvek při rozvoji ekonomického celku společnosti. Členové by se měli zapojit do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu svého povolání a současně se stávají potřebným spotřebitelem, na kterém je trh závislý (Kraus, Poláčková, 2001).

Ochranná funkce (pečovatelská):

Tato funkce by měla především zabezpečit všechny životní potřeby celé rodiny. Jde o potřeby biologické, zdravotní a hygienické. Funkce zahrnuje ochranu zdraví dítěte a ochranu před sociálně-patologickými jevy. Obecně jde tedy o ochranu před různými formami nebezpečí. Tato funkce je nepostradatelná pro správný rozvoj dítěte (Kraus, 2008).

Emocionální funkce:

Nezastupitelná funkce v životě jedince. Žádné jiné instituce nemohou zastoupit pocit lásky, citového zázemí, bezpečí a jistoty. Z toho důvodu nemůže být rodina nikterak nahrazena (Kraus, Poláčková, 2001).

Socializačně-výchovná funkce:

Dle Blížkovského je rodina první sociální skupinou, která dítě učí přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování, které jsou ve společnosti běžné. Proto je „rozhodující úloha ve výchově svěřena rodičům, kteří mají být svými osobními postoji a chováním příkladem dětem“ (Blížkovský, 1992, s. 90).

Jak již víme, rodina je první společenská skupina, kam se dítě po narození zapojuje a ovlivňuje pomocí výchovy jeho mentální růst a vývoj. Dítě by se mělo učit životu ve společnosti, osvojit si základní návyky a vzorce chování. „*Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v celém souhrnu jevů a procesů: ekonomických, sociálních, kulturních, mravních, estetických, zdravotních a jiných. (...) Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá velmi široké spektrum nejrůznějších informací a aktivně je zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. Dítě v socializačním procesu tedy nezůstává pasivním článkem, uplatňuje také svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Rodinná socializace je v rozhodující míře nejen prostorem pro socializaci dítěte a v převážné míře také dalších členů rodiny, ale je také modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky, a tak se promítá do budoucí reprodukční rodiny dětí.*“ (Kraus, Poláčková, 2001. s. 80)

Socializační funkce je důležitá především pro děti. Touto funkcí rozumíme především jejich začleňování se do společnosti. Zahrnujeme sem i rekreaci, zábavu i relaxaci. Následující kapitoly se věnují tématu samotné socializace a výchovy v rodině.

2.1.3 Socializace

Abychom správně pochopili význam socializace v rodině, je nutné si připomenout následující řádky. Připomeňme si, že z právního hlediska, podle úmluvy OSN o právech dítěte z roku 1990, je za dítě považován každý člověk, který je mladší 18 let (Giddens, 2013). Fatková ve svém článku poukazuje na to, že se dříve o děti zajímaly jen obory psychologie a pedagogiky. Dle jejího tvrzení je psychologie jakousi kategorizací jednotlivých období, zaměřující se na jednotlivá období dítěte a jejich společné rysy, které

vyplývají z věku (vývojová psychologie). Pojetí psychologie a pedagogiky chápou dětství jako věk, kdy se nejčastěji formují osobnosti dětí. (Fatková, 2013).

Pro mou práci je ale důležité zajímat se o pohled sociologický a antropologický, jelikož právě tyto dva obory se zajímaly o dětství prostřednictvím socializace. Sociologie a antropologie se dotýkaly studia dětství především prostřednictvím socializace. Rané přístupy braly děti zpočátku pouze jako objekty socializace. Z tohoto pojetí často vyplývalo, že dětství je jen přechodné stádium k období dospělosti, které je významnější (Giddens, 2013).

Socializace jedince je tedy proces, který probíhá již od narození a není nikdy zcela ukončen. Socializační funkce je tedy důležitou součástí vývoje dítěte. „*Sociální stimulace má větší význam než podněty z jiné oblasti, protože ve větší míře uspokojuje všechny základní potřeby dítěte: potřebu stimulace a smysluplného učení, protože sociální podněty bývají přitažlivější a subjektivně významnější, i potřebu citové jistoty a bezpečí, kterou v raném věku saturuje především matka, ale později i další lidé*“ (Vágnerová, 2005, s. 99).

Dítě již od raného věku prochází procesem socializace, jenž je „*proces utváření a vývoje osobnosti působením sociálních vlivů a jejich vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá: vyrovnává se s nimi, podléhá jim, či je tvořivě zvládá.*“ (Helus, 2004, str. 172). Znamená to, že během procesu socializace člověk přijímá za vlastní hodnoty, způsoby, zásady, chování, názory nebo postoje, které se objevují ve společnosti, v níž se tento proces odehrává. Dle Vágnerové je socializace celoživotní proces vývoje člověka, utváření společenské bytosti, který probíhá v interakci jedince a společnosti. Výsledkem socializace je nejen rozvoj lidských vlastností a kompetencí, ale také schopnost jejich regulace v závislosti na pravidlech společnosti a přizpůsobení se na základně aktuální situace. (Vágnerová, 2004). Tento proces začíná v rodině, nejen jednosměrným působením na jedince, ale vzájemným stykem, v němž jeden ovlivňuje druhého a naopak. (Čáp, 2001).

Je zřejmé, že rodina je nedůležitějším činitelem pro socializaci dítěte, hlavně v předškolním věku. Její význam je nezastupitelný, ojedinělý. Důvodem je rozvíjení vlastností a rysů osobnosti, hodnot nebo postoj ke společnosti. Dítě poté tyto nabyté zkušenosti využívá po celý život. Dítěti jsou zde uspokojovány potřeby, nejen pozitivním způsobem, ale i negativním. Mezi tyto potřeby se řadí:

- být druhými přijímán bez výhrad, takový jaký jsem,
- být milován a moci milovat, projevy něhy, obdivu a úcty,
- vcit'ovat se do druhého a vědět, že i on se vcit'uje do mne, vzájemné ztotožnění bez úzkosti,
- jistota nezpochybnitelné vzájemnosti, spjatost společným domovem (Helus, 2003).

Samotná socializace se poté dle Ondrejkooviče řadí do třech fází, které uvádí:

1. Sociabilizace a začínající individualizace
2. Individualizace a personalizace
3. Enkulturalizace a societizace (Ondrejkoovič, 2004).

Při interpretaci procesu socializace se užívají pojmy **sociální pozice**, **sociální status** a **sociální role**. Pomocí těchto pojmů se určuje sociální postavení jednotlivců nebo skupin. (Ondrejkoovič, 2004). **Sociální pozice** člověka je určena pohlavím, věkem, schopnostmi, profesním zařazením, vzděláním, povoláním. Člověk zpravidla zastává více pozic, které mohou mít rozdílný charakter, je členem mnoha sociálních skupin a jeho pozice v nich nemá stejný význam, ten určuje status. **Sociální status** je pak jakýmsi vyjádřením sociální pozice jednotlivce nebo skupiny ve společnosti, spojuje se s mírou ocenění. Na každý sociální status, který zle vnímat jako sociální prestiž, je vázán určitý soubor práv a povinností. Rozlišit bychom ho mohli na statut vrozený (pohlaví), na statut získaný (sociální aktivitou), statut připsaný (dědictvím).

Pojem **sociální role** Kohoutek definuje jako způsob chování a vystupování jedince, který je očekávaný u určité sociální pozice (Kohoutek, 2002). Roli popisuje Nakonečný jako „úplnou sumu kulturních vzorců asociovaných s dílčím statusem“ která zahrnuje „postoje, hodnoty a chování připisované společnosti všem osobám majícím tento status, přičemž role může vyjadřovat „legitimní očekávání“, které máme vůči chování osob s určitým statusem v určitých situacích“ (Nakonečný, 1997, s. 89).

Role, které se člověk učí dle svého současného statusu je reprezentována chováním. Je jakýmsi aspektem sebe sama (Nakonečný, 1997). Společnost totiž vyžaduje, aby člověk v určitých rolích vystupoval s ohledem na své pozice, a očekává se od něj jisté chování. Role jsou komplementární, příkladem uvádím vztahy manžel – manželka, děti

– rodiče, učitel – žák aj. Každý takový fungující vztah vyžaduje tyto role a skupinový život je pak systém těchto rolí (Kohoutek, 2002). Jedinec pak vystupuje jako subjekt celého systému rolí, tedy je současně žákem, dítětem, manželkou, matkou atd. Od role může jedinec upustit, protože současně zastávání všech rolí není jednoduché. Může docházet i k tzv. konfliktům rolí, které se mezi sebou vylučují. Z toho plyne, že role mohou být funkční i disfunkční (Kohoutek, 2002).

Role je produktem socializace, je funkcí sociálního učení. Role mohou být určeny právně (rodič, manžel), jiné jsou spíše očekáváním určitého chování. Aby role správně fungovaly, využíváme systém pozitivních a negativních sankcí, které sociální okolí uplatňuje vůči subjektu role. Chování, které je či není v souladu s určitou rolí nebo se odchyluje od daných očekávání, může být tedy trestáno (posměch, pohrdání) nebo odměněno (pochvala, potlesk)

Pokud bychom shrnuli znaky socializačního procesu, můžeme říci, že socializace je celoživotní, oboustranná (člověk, prostředí), hodnotově normativní, plánovitá (výchova) a nahodilá. „*Socializace se realizuje prostřednictvím pasivního i aktivního sociálního učení, v němž si člověk určitý systém kulturních poznatků, norem a hodnot, sociálních rolí, způsobů chování a jednání, umožňují mu začlenit se úspěšně do určité společnosti a aktivně se účastnit společenského života.*“ (Knotková, 2014. s. 23).

2.1.4 Výchova

Již J. A. Komenský definoval výchovu následovně. „*Výchova je nezbytným předpokladem rozvoje lidské společnosti. Má být všestranná, harmonická, celostní. Mezi její zásady patří cílevědomost, přiměřenost, aktivnost a důslednost*“ (Komenský In Strašíková, 2004. s. 14). Je tedy patrné, že otázky výchovy nejsou pouze záležitostí dnešní doby. Čáp řadí výchovu tam, kde děti žijí společně s dospělými. Ti se snaží děti ovlivňovat tak, aby odpovídal určitým cílům. Uvádí interakci mezi vychovateli a vychovávanými (Čáp, 1996). Tentýž autor říká, že „*Výchova se tradičně chápe jako záměrné a k určitému cíli směřující působení dospělých na děti s použitím určitých výchovných prostředků a metod (např. přesvědčování, odměny, tresty). Takto chápaná výchova tedy patří mezi vnější podmínky, které formují, determinují vývoj osobnosti, vedle vlivu ostatních podmínek, zejména dědičnosti a nahodilých vlivů prostředí společenského a přírodního.*“ (Čáp, 1996, s. 92)

Na výchovu nahlíží i jeden z předních autorů, který se zabýval touto problematikou, Matějček. Ten říká, že „*výchova je mnohotvárný, složitý vzájemný vztah, v němž není jeden dárce a jeden obdarovaný, ale kde se myšlení a jednání každého vzájemně podmiňují a ovlivňují. Celý výchovný proces probíhá v mnohopočetné společnosti s životním vývojovým procesem všech účastníků*“ (Matějček, 1994. s. 25)

Říčan považuje za běžné, že si rodiče přejí, aby jejich dítě šlo stejnou cestou a došel ještě dál, než se jim samotným podařilo. Toto nazývá „*Promítání svého ideálního já*“ (Říčan, 2013. s. 23).

Existují výchovné požadavky na dítě. Čáp mluví o tom, že pro nedostatek takových požadavků by se osobnost nemusela vyvinout či jen v malé míře. Tyto požadavky by se měly střídat, není možné pracovat stále jen s jedním. (Čáp, 1996). Příkladem uvádím, trest, který by se stále opakoval, dítě si takový odstup může vzít osobně (Matějček, 1994). Mezi výchovné prostředky patří tedy trestání a opakem je odměna.

Výchova je tedy v psychologii pojímána, jako působení jedince (dospělého) výchovnými prostředky a metodami na jednotlivce či skupinu. Čáp uvádí, že jedním ze základních úkolů rodičů je vychovávat dítě. Výchova probíhá pomocí kladení požadavků a kontrolou jejich plnění, vysvětlováním a přesvědčováním, odměnami a tresty, pochvalami a napomínáním, využíváním vlivu malých skupin, působením osobním příkladem atd. „*Tyto prostředky jsou pak společně s dalšími vlastnostmi vychovávajícího zastřešeny termínem způsob výchovy*“ (Čáp, 1966, s. 62).

Langmeier a Krejčířová uvádějí rozdělení do tří významových koncepcí pro upřesnění pojmu termínu výchova:

Normativní vymezení pojmu výchova: *Výchovou se rozumí takové jednání vychovatele, kterým působí na vychovávaného se záměrem dosáhnout určitého pozitivního cíle (normy) ve vývoji jeho osobnosti. Je zřejmé, že se tu předpokládá určitý hodnotový žebříček vychovatele.*

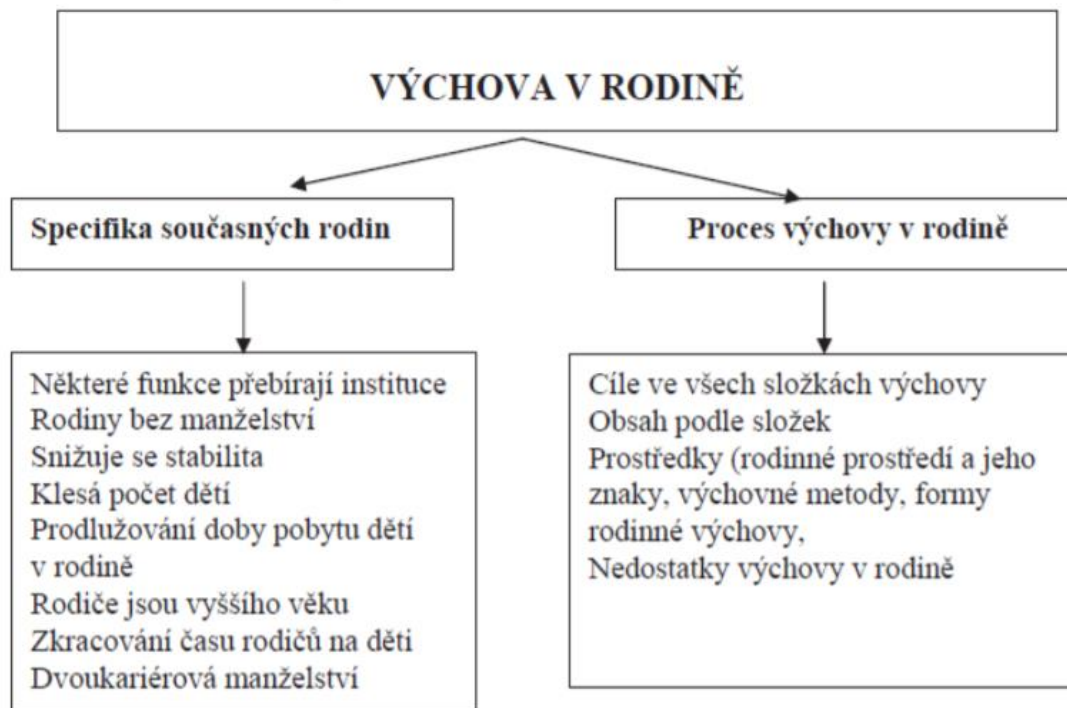
Preskriptivní pojetí výchovy: *Pojednává o prostředcích a nástrojích, které jsou vhodné k dosažení stanovených cílů.*

Deskriptivní pojetí výchovy: *Zkoumají se všechny ve skutečnosti nalézané postupy, jichž vychovatelé užívají, ať už vedou k žádoucím či k nežádoucím výsledkům.*

Nehodnotí se tedy, ale popisuje se. Sleduje se i to, jak lze z dítěte vychovat bytost agresivní, panovačnou, sobeckou apod.“ (Langmeier, Krejčířová, 1998, s. 247)

Pro upřesnění pojmu výchova v rodině uvádím obrázek J. Malacha

Obr. č. 1. Výchova v rodině

Zdroj: J. Malach. Teorie metodiky výchovy

V rodině by měla probíhat výchova v souladu s obecnými cíli výchovy. Obecně se cílem výchovy rozumí jakýsi ideál nebo představa toho, čeho bychom měli ve výchově dosáhnout. Níže uvádím obrázek cílů dle Pařízka, které uvádí Grecmanová (2002, s. 99.).

Obr. č. 2. Pyramida cílů výchovy

Zdroj: GRECMANOVÁ, H. et. al. Obecná pedagogika I., s. 99

Grecmanová dále také říká, že pokud si ve výchově stanovíme nesplnitelný cíl, nemá žádnou hodnotu. (Grecmanová, 2002).

2.2 Romská rodina jako základ socializace a výchovy

Abychom pochopili problematiku romské rodiny, je nutné vymezit její zvláštnosti a osvojit si je. Výchova, hodnoty, náboženství a tradiční profese jsou totiž ta specifika, která ovlivňují jejich postavení ve společnosti. Pro Romy je význam rodiny větší, než pro majoritní společnost. Romská rodina je pokládána za základní a tradiční znak pospolitosti. Romské etnikum chápe svou rodinu jako největší hodnotu, snaží se o soudržnost. Zpravidla se v takové rodině sdílí obytný prostor, jídlo, peníze nebo práce (příkladem uvádím časté využívání dětí k hlídání jiných, mladších dětí). Romská rodina je totiž značně širší, než běžná rodina. Zajímavostí je, že romský jazyk má pojmenování pro široké příbuzenstvo.

V knize P. Bakalář rozlišuje dle Fräsera dvě základní jednotky (Bakalář, 2004)

I. „Familija

Hlavní funkční jednotka neboli širší rodina, ke které patří i ženatí synové, jejich manželky, děti a vnoučata. Každá domácnost uvnitř familije (obvykle zahrnuje tři generace) se nazývá tséra.

II. Kumpánija

Nejde bezpodmínečně o sdružení rodinných členů – spojuje je ekonomická potřeba práce a snaha využít určité území. V čele kumpánije stojí rom baró, který ji vede a působí prostředník mezi Romy a gádži. Kumpánija je také základní poradenskou jednotkou: dohody se dosáhne buď tzv. diváno (diskusí), nebo, jde-li o závažnější věc, svolává se kris romani (romský soud). V kris zasedají výhradně muži.

V romských rodinách není neobvyklé vychovávat i osm a více dětí, a proto společně souží více generací najednou v jednom obydlí. Taková rodina je vymezena v následující kapitole, která nás seznamuje s typy romské rodiny a blíže je vymezuje. V následujících odstavcích tedy popisují rodinu z mnoha pohledů, zapojují zde i důležitý popis tradic, zvyků, dostáváme se zde i k otázkám hodnot.

Jak zmiňuje Vágnerová, některé hodnoty a normy u Romů přetrvávají (Vágnerová, 2005). Nyní mohou mít již jinou podobu, ale jsou stále aktuální. Podle Cohna „*cikáni odmítají náš každodenní život a hodnoty naší kultury.*“ (Cohn, 2009, s. 51). S takovým názorem se setkáváme i u Vágnerové, která píše, že Romové se neidentifikují s majoritními hodnotami a normami. Nejsou to pravidla, která si stanovili sami. Za následek to pak může mít porušování pravidel. Pokud k tomu dojde, nevytváří to v jedinci pocit viny, jak autorka uvádí (Vágnerová, 2005). Sankci ze strany majority vnímají Romové jako nespravedlivou. „*Z pohledu multikulturality (jakož to cíle multikulturní výchovy) nelze hodnotit specifické postoje minority výhradně v linii pozitivní či negativní.*“ (Kaleja, 2011, s. 20). V některých případech má ale norma pozitivní dopad.

V romských rodinách je nastavena určitá nerovnoprávnost, zejména v postavení mužů a žen (Poláková, 2016). V takových rodinách jsou často nastavena pravidla, určují, který z členů je nadřazený. Tato skutečnost může však být měněna v průběhu času, tzn. hlavně při dospívání dětí, které po dovršení určitého věku (možnost pracovat) mohou roli nadřazenosti přejmout. Každý z členů rodiny má tedy svou určenou roli, často odlišnou právě podle pohlaví, i přes to, že dnešní demokratická společnost staví ženu i muže na stejnou pozici. Romové si to zkrátka „*dělají po svém*“. Vypadá to, že v rodině panuje jakási nadvláda některých členů a ne jeden z členů majoritních rodin by si v dnešním světě představil nesoudržnou nefungující rodinu. Opak je ale pravdou, romské rodiny se vyznačují velkou soudržností a kolektivností (Šuleř, Slaměník 1999). Toto zapříčiňuje potlačení samostatných rozhodnutí jednotlivých členů. V případě, že je rodina postavena před rozhodnutí, je zde řešení vždy společné, často spojené s bouřlivými diskuzemi. Zpravidla se poté rodina „*dohodne*“ tak, jak považuje za vhodné nejstarší, případně nejmávanější člen, muž. Záměrně je zde uvozeno slovo „*dohodne*“, jelikož ostatní členové se musí názory vzít za své. S tímto faktem mě seznámil pan T. Jano, který je Rom a je tím, který v rodině rozhoduje. Tímto zvykem pořádat diskuze o společných tématech, se dostáváme k hlučnosti skupin. Tato vlastnost je majoritní skupinou často Romům vyčítána a považuje ji za jednu z nejhorších vlastností. „*Zeptáte-li se člena majority, jak vidí romsko-české soužití, uvede: devastace bytů, kriminalita, záškoláctví, hluk v okolí.*“ (Šišková, 2001, s. 147). Vychází to z temperamentu této etnické skupiny, a má za následek, že se členové mají potřebu hlasitě prosazovat. V případě velkých sešlostí je pak nevyhnutelné, že se hlučnost s každým dalším diskutujícím zvyšuje. Takové situace často

vedou k agresivním projevům, kdy nelze vyloučit i fyzickou agresi. Je poté zřejmé, že pokud někdo takovou rodinu sleduje „zvenčí“, může mu připadat konverzace nepřátelská. To ovšem u Romů neplatí, ještě týž den jsou opět soudržní a navzájem přátelští. Tuto skutečnost potvrzuje Vágnerová tvrzením, že „*Kolektivismus se projevuje v mnoha oblastech života romského společenství.*“ (Vágnerová, 2005, s. 312). Za dobu působení ve vyloučené lokalitě jsem se setkala s názory okolí, že Romové neumějí nic jiného, než se hádat, křičet a dělat nepořádek. Tím přecházíme k dalšímu specifiku, které se za roky mezi Romy žijící ve vyloučené lokalitě, značně rozmohlo.

Plošně by se dalo říci, že lidé si o Romech myslí, že jsou nepořádní, vyplývá to z toho, jak udržují okolí svých obydlí. Výzkum prováděný Sociologickým ústavem Akademie věd České republiky, prezentovaný na stránkách Romea říká: „*Nejhorší hodnoty ukazoval výzkum CVVM v roce 2013, kdy jako dobré hodnotilo soužití mezi Romy a neromy jen 9 procent lidí. Od té doby je patrný trend nárůstu pozitivního hodnocení vzájemného soužití. I tak je ale téměř třemi čtvrtinami (72 %) dotázaných vnímáno jako špatné.*“ (Romea.cz, 2019). Již v době, kdy Romové kočovali, se likvidací odpadu příliš nezabývali. Neměli k tomu důvod, protože na jednom místě zůstávali obvykle jen krátkou dobu. Romové však nevyprodukovali takové množství odpadu, které by jejich neromskému okolí způsobovalo potíže. Vyprodukovaný odpad byl často organického původu, a tudíž likvidace probíhala takřka samovolně. Poté, co začíná vypsávat technologie, se odpad mění na anorganický, ovšem Romové v tomto přístupu, na rozdíl od majoritní společnosti, pokračují. Neuvědomují si, že odpad se nelikviduje, ale narůstá. To má za následek časté, objemné a neuspořádané skladování odpadů a všech nepotřebných věcí. Tato skutečnost mi byla před několika let vysvětlena jedním z klientů, kdy jsem se dotazovala, proč si Romové neuklízí kolem svých obydlí. Interpretace byla samozřejmě upravena.

Vrátíme-li se k soudržnosti celé skupiny, kterou Jiří Rous uvádí mezi nejdůležitější romské hodnoty (Rous, 2002), bylo nutné, aby každý člen rodiny dodržoval jistá pravidla, řekněme zákony, které by měly celou rodinu chránit před vlivem zvenčí. Romové věří, že jejich rodina bude zdravá, šťastná v případě, že ji všichni členové budou chránit a proti rodině se neproviní. Mezi provinění, kvůli kterým je možné uvrhnout jedince do vyhoštění, patří především okradení člena komunity, ženská nevěra, incest či požití zakázaného druhu masa (Bakalář, 2004). S rozpadem nutnosti společného soužití však sledujeme i pokles autority vnitřních nepsaných zákonů.

Jako další specifikum uvádím péči ženy o domácnost a jídlo. Jeho příprava je výhradní činností ženy (Gulová, Němec, Štěpařová, 2006), muži zásadně nevaří, i když tento historicky zakotvený fakt, řečeno mýtus, již odstupuje, stále se můžeme setkávat s muži, pro které je potupné si i samostatně uvařit kávu. Ženy při vaření dodržují jistá pravidla, která dle zjištění zajišťují hygienu. Obecným a dodnes udržovaným pravidlem u Romů je, že se jídlo neschovává do druhého dne. Toto je zakotveno i ve starých zvycích, kdy Romové za doby kočování neměli dostatek jídla, aby si ho nechali na další dny, nebo nebylo v takové kvalitě, případně neměli prostředky ho uchovat. Dnes je z tohoto faktu takzvané nepsané pravidlo. Romové věří, že je jídlo napadené muly (zemřelé duše) a proto by ho neměli konzumovat. Socioklub uvádí že, „*staří věřili, že zbytky jídla očuchávají mulové (duše zemřelých) a ten, kdo je pak pozří, může onemocnět.*“ (Socioklub, 1999, s. 53). Co se týká běžných faktů, romské ženy se vždy snaží udržovat pořádek ve svém obydlí. Často malé obytné prostory, nezřídka garáže či neobyvatelné domy, kde Romové žijí, mají vždy čisté, upravené a opečovávané. Tento fakt spoustu členů majoritní skutečnosti nepřijímá, jelikož jsou, jak je psáno výše, Romové spojováni s nepořádkem. To, jaký bude pořádek v obydlí, je zodpovědností žen, bohužel dnes je to otázka financí a možností rodiny. Romské ženy, v souladu s tím, co mají muži rádi, zdobí svá sídla všemi možnými drobnostmi. Často pak domácnost vypadá kýčově, chaoticky a neuspořádaně. Mezi takovou výzdobu patří sošky andělíčků, porcelánových výtvorů, umělé dekorace, umělé květiny, koberečky nebo háčkované dečky. Vždy jsou mezi dekoracemi i předměty vyjadřující víru, náboženství. Za zmínku stojí i tradice tvořit dekorace pro zesnulé členy rodiny. Co se týká barev, domácnosti hrají všemi barvami a zřídka bychom hledali obydlí, kde tomu tak není. Je to až zarážející, jak kontrastně působí uklizená domácnost s pořádkem v okolí obydlí.

Historicky je také zakotvena neschopnost plánovat do budoucna. Toto se týká především financí. Romové přežívají ze dne na den. Tato skutečnost je takový přežitý systém Romů, kteří dříve dostávali odměnu za vykonanou práci v naturáliích, nikoli však v pravidelných intervalech, proto si odvykli na jakékoli plánování a šetření. „*Lepší vajíčko dnes, než slepice zítra. Jím, piju, žiju, umřu – nač hospodařit.*“ (Šišková, 2001, s. 122). Tento fakt již dnešní doba Romům často vyvrací, ovšem když bychom řekli, že Rom šetří, šetří na konkrétní věc, kterou často řadím do skupiny nepotřebné (televize, mobilní telefon). Se skutečností, že dostávají finance v měsíčním intervalu, se Romové takřka nevyrovnali, proto jsou schopni nabyté finance utratit během několika dní,

dovoluji si upozornit, že ne vždy za potřebné věci, stejně jak je psáno výše. Do dalšího příjmu financí poté zbývá značný počet dní, během nichž živoří, jedí základní levné potraviny (placky z mouky a vody, slanou rýži, instantní polévky apod.). Mají však peníze pro Romy i jiný význam? Ano, vracíme se opět k řádkům výše, kdy právě od takového zabezpečení vzniká postavení ve společnosti. Romové rádi dávají najevo, že „na to mají“ a kupují maso, alkohol, nábytek a jiné dražší věci. Ukazují tím tak, že nejsou závislí na ostatních Romech ani na majoritní společnosti. U tohoto tvrzení bychom mohli vznést námitku, kde finance Romové často opatřují, nerada bych ale zabíhala do sociálního systému státu, mohlo by to odpoutat od tématu mé práce.

V neposlední řadě je potřebné zmínit výpůjčky mezi Romy. Je běžné, časté, že si příslušníci této etnicity mezi sebou půjčují nejen finanční prostředky, ale také materiální. I toto je zakotveno v historii, kdy se o věci museli dělit hlavně z důvodu nedostatku. Věci, které mají jednotliví členové rodiny, používají i ostatní. Podle Horváthové „*pokud v osadě někdo něco potřeboval, zpravidla o to nežádal slovy: „půjč mi- de man kejčen,“ ale jen: „dej mi- de man.“*“ (Horváthová, 2002, s. 26). Není tudíž výjimkou, že Rom je schopný vypůjčit poslední finance jinému, protože to více potřebuje. Toto chování můžeme sledovat již na romských dětech, které se mezi sebou opravdu štedře obdarovávají. Stejně je to i s pohostinstvím. Romská rodina by nedopustila, aby host nebyl řádně pohostěn. Říčan cituje naši nej přednější romistickou autorku Milenu Hübschmannovou (1996, 1999) a uvádí: „*Romové si z Indie odnesli hinduistickou tradici, přičemž slovně formulovaná nauka je málo významná. Žitá religiozita (jež je ovšem podstatnější než učení) je podle téže autorky 'zakódována' ve způsobu života, ve zvycích a mravech, v postoji k přírodě a k existenci, v pospolitosti, v pohostinné otevřenosti, v upřímnosti a pokoře, v obsahu nejrůznějších tabu, v řádu vztahů mezi muži a ženami stejně jako mezi rodiči a dětmi, ve způsobu přijímání autorit atd.*“ (Říčan, 2000, s. 56). Není tedy neobvyklé, že návštěvě dají i poslední zbytek jídla, který mají, poslední lžičku kávy. Potvrzujeme tedy tvrzení Říčana, že Romové vynikají svým smyslem pro pospolitost. Vyjadřují ho pohostinností. Pohostí nejen své blízké, ale také cizí. (Říčan, 1998)

2.2.1 Role jednotlivých členů v rodině

Tato kapitola nás více seznámí s jednotlivými rolemi v rodině. Konkrétně tedy role ženy, muže a dětí. Využívám zde především zpracování autorky Polákové, která celou

tuto problematiku výborně popisuje ve své práci *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Tyto charakteristiky se prolínají s předchozím popisem romské rodiny.

V romských rodinách, bez ohledu na jejich etnickou příslušnost, je dodnes hlavou rodiny nejstarší muž. Jak uvádí Hájková, romský muž je velice dominantní (Hájková, 2001). Nejvýraznější rozdíly v postavení muže a ženy jsou na území České republiky u Olašských Romů. „*Muži měli za povinnost vydělávat a zabezpečit rodinu finančně, ovšem jen do určité míry. V případě, že neměl jak zajistit základní potřeby, musela se o rodinu postarat žena. Muži obvykle nijak v domácnosti nepomáhali. Přinesli domů peníze a o jejich využití se již nestarali.*“ (Poláková, 2016, s. 14). Dále autorka uvádí, že za dobrého muže je považován ten, který nepropije výdělek, ale předá ho ženě. Muž, jakožto hlava rodiny rozhoduje o všem, co se týká místa, kde rodina žije. Otec společně se syny zajišťoval, aby bylo obydlí vyspravené, a aby bylo zajištěno topivo. Při výchově dětí představoval autoritu a vzor, zřídka se zapojoval aktivně, pouze ve výjimečných situacích. Jak je řečeno výše, „*v českých zemích dochází k postupnému otupování ostrých hranic mezi rolí muže a ženy v rodině, v integrovaných rodinách je k vidění častější účast muže na výchově i starosti o domácnost.*“ (Poláková, 2016, s. 14.). Stejný názor interpretuje i Davidová, tedy že se postavení romské ženy změnilo. (Davidová, 2010). Tento fakt připisují právě integraci Romů do společnosti.

Na rozdíl od nadřazenosti mužů byla pozice ženy podřízena. Jak uvádí Bakalář, muž měl právo s ženou zacházet, jak uznal za vhodné. (Bakalář, 2004). Mohl jí být nevěrný, zatímco u žen se podle Horváthové nevěra netolerovala (Horváthová, 2002). Tato podřízenost se odráží i v dnešní době, kdy je hlavní úlohou ženy v tradiční romské rodině mateřství a hlavní životní devizou plodnost. Často ženy dodnes považují za své životní poslání rodit děti, a jsou přesvědčené, že musí být také dobrou manželkou. „*Svému muži je povinna projevovat úctu, poslouchat ho a starat se o něj. Pokud se tak neděje, padá vina na hlavu muže, který si ženu špatně vychoval.*“ (Poláková, 2016, s. 14.) Jako nejdůležitější činnost romských žen autorka udává přípravu jídla, údržbu prádla a prostředí. Zmiňuje také pohled na výchovu dětí. Zatímco „*ženy do čtyřiceti let považovaly za důležité pomoci dětem při učení a hrát si s nimi, starší ženy to neshledávaly nutným.*“ (Poláková, 2016, s. 15). Mluví také o odděleném světě dospělých a dětí, kdy jsou děti ponechány sobě navzájem a díky tomu se u nich vyvíjí pocit zodpovědnosti za mladší, který pak přetrvává až do dospělosti. Je ale podstatné zmínit, že životní podmínky nedovolí členům rodiny soukromí, proto jsou v časté interakci. O soukromí však nejvíce Romové

pramaly zájem. Neustále se pohybují v nevyhraněné skupině, v níž se mění členové a která spolu sdílí majetek, což má za následek utlumení nutnosti starat se o osobní majetek. (Poláková, 2016).

Poláková také mluví o zvláštním postavení dětí v rodině. Udává, že byl počet dětí důležitý pro upevnění manželství, postavení ženy v širší rodině nebo i sílu vnitřní komunity vůči vnějšímu a dříve nepřátelskému světu. Mezi dětmi zaujímal největší postavení nejstarší chlapec, baro phral, velký bratr. Jeho úlohou již od dětství bylo pomáhat rodičům s výchovou mladších sourozenců, dohlížet na ně a hlídat počestnost svých sester. Postavení v rodině mívá bari phen, velká neboli nejstarší sestra. Její úlohou je se o všechny své mladší sourozence starat, pomáhala s úklidem, pravím i vařením. Mohla potrestat své sourozence, ale musela respektovat nejstaršího bratra, i když byl věkově mladší, než ona. Je evidentní, že se „*výchova dítěte v romské rodině se dodnes v mnohém odlišuje od modelu běžně uplatňovaného v majoritní společnosti. Maximální péče je věnována dítěti zhruba do jednoho roku. Jakmile začne chodit, jeho výchovu převzali starší sourozenci a celý kolektiv komunity.*“ (Poláková, 2016, s. 15.) Obecně si děti osvojují vzorce především pomocí pozorování a napodobování. Romské děti zřídka poznávají za své dětství fyzický trest, rodiče dětem nedávají většinou žádné příkazy ani zákazy. „*Z výzkumu A. Farkalínové vyplynulo, že romské matky se podle vlastního názoru starají o děti tím, že jim perou a vaří. Ani jedna matka neuvedla, že si s dětmi hraje, hračky nakupovaly jen některé a obvykle dětem do čtyř let. Výchova pro ně tedy představuje hlavně uspokojení základních biologických potřeb dítěte.*“ (Poláková, 2016 s. 15.)

Romské děti nejsou podle Hájkové na stejné úrovni. Rodiče zcela otevřeně upřednostňují některé ze svých dětí před ostatními sourozenci. Ti to bezproblémově přijímají. Ve vztazích sourozenců proto není velká rivalita. (Hájková, 2001). Tento fakt, dle informací dětí, se kterými jsem pracovala, musím napadnout, jelikož vyplynulo, že děti si jasně uvědomují nadřazenost jednoho ze sourozenců a není jim to nikterak příjemné. Jak uvádí Vágnerová, upřednostňování jsou hlavně synové (Vágnerová, 2005) Jejich plodnost posiluje prestiž rodiny. Podle Hájkové (2001) také představují fyzickou sílu celé rodiny

2.2.2 Vliv rodiny na dítě

Obecně je rodina považována za první sociální prostředí, kam se dítě rodí. Je tedy předpoklad, že se rodiče snaží potomka formovat dle vlastního hodnotového systému. V prostředí neintegrováných romských rodin se často objevují sociálně patologické jevy a v takto nevhodném prostředí hrozí riziko rozvoje nežádoucích způsobů chování. Není výjimkou, že sami rodiče vedou záměrně své dítě k porušování norem. Cimlerová upozorňuje, že dítě si osvojuje patologické chování (nápodoba, identifikace), přijímá hodnotový systém a normy nastavené v rodině, často nesprávně. Rodiče mohou například dítě povzbuzovat k záškoláctví a pak od něj očekávat, že se bude v získaném volném čase účastnit přestupků, kterých se sami dopouštějí, např. krádeží či dětské prostituce (Cimlerová, 2005).

U dětí rodičů, chovajících se asociálně (nechodí do práce, nerespektují autority nebo druhé, trpí alkoholovou závislostí, berou drogy nebo byli opakovaně odsouzeni za úmyslný trestný čin) existuje vysoká pravděpodobnost vzniku poruch chování, a to z důvodu, že všechny děti se utvářejí podle vzoru svých rodičů (Train, 2001). Toto stejné lze říci i o starších sourozencích, důležité je, aby nebyl problematický, z důvodu identifikace mladšího jedince právě s osobou staršího sourozence. Spousta hovoří o sociálně defektní výchově. Typická je v rodinách, kde jsou rodiče či prarodiče sami delikventy, dítě k delikvenci vybízí a delikventní činnost organizují (např. rodiny, které žijí z krádeží, z podvodů atd.). (Spousta, 1994). Takovýto stav v rodině má vliv právě na socializaci.

2.2.3 Motivace ke vzdělání romských dětí

Pro mou práci není stěžejní podrobně popisovat pojem motivace, definice je ovšem potřebná k pochopení myšlenky. Popisuji motivaci výhradně v postoji ke vzdělávání dětí, to, zdali romští rodiče fungují jako správné motivační činitelé jak pro vnější, tak pro vnitřní motivaci, by mohlo být tématem samostatného výzkumu. Proto je tato kapitola zaměřena na motivaci ke vzdělání, což považuji za velmi podstatné v procesu výchovy. Plháková ve své knize definuje motivaci jako: „*souhrn všech intrapsychických dynamických sil, neboli motivů, které zpravidla aktivizují a organizují chování i prožívání s cílem změnit existující neuspokojivou situaci nebo dosáhnout něčeho pozitivního.*“ (Plháková, 2004, s 309).

Výrost udává, že veškeré chování lidského jedince je motivované. Cílem motivovaného chování může být představa budoucího stavu, kterého chce jedinec dosáhnout nebo mu předejít. Motivace se rozvíjí a snaží se dosáhnout cílového stavu. Snaha takového cíle dosáhnout sílí s motivovaností člověka a k přiblížení se cíli. (Výrost, 2008). Jak již bylo zmíněno, stěžejní vliv na motivaci ke vzdělávání mají rodiče. Ovšem u romských rodin tomu není vždy tak. Jen malé procento romských dětí je rodinou motivováno ke vzdělávání. „*Romští rodiče také nevytvářejí na své děti takový tlak jako rodiče neromští (pokud se dítěti k něčemu nechce, romští rodiče ho k tomu většinou nenutí). Ke špatné školní docházce také přispívá řada dalších faktorů – např. pokud se v bytě rodiny netopí, nesvítí nebo pokud rodina nemá peníze na jídlo, potřeba vzdělání dětí se pro rodiče stane v takové situaci okrajovou záležitostí.*“ (Unucková, 2007, s. 17) Přestože rodiče tvrdí, že se o vzdělávání svých dětí zajímají, podpora je z jejich strany malá (jak je psáno výše – neochota vybudovat osobní prostor). Kovaříková uvádí, že Romové historicky nekladli na vzdělávání důraz a není tomu tak ani dnes. Je to z důvodu, že pro ně je stále větší hodnota v materiálních věcech. Lze tedy říci, že romské děti nemají dostatek podněcujících vnějších motivů ze strany rodičů k tomu, aby došlo k jejich postupnému zvnitřnění, a dítě tak na základě vlastní motivace usilovalo o vzdělání. (Kovaříková, 1998).

2.3 Socializace v romské rodině

Jak uvádím výše, je zřejmé, že rodina je nedůležitějším činitelem pro socializaci dítěte, hlavně v předškolním věku. Její význam je nezastupitelný, ojedinělý. Důvodem je rozvíjení vlastností a rysů osobnosti, hodnot nebo postoj ke společnosti. Dítě poté tyto nabyté zkušenosti využívá po celý život. Dítěti jsou zde uspokojovány potřeby, nejen pozitivním způsobem, ale i negativním. Dítě již od raného věku prochází procesem socializace, jenž je „*proces utváření a vývoje osobnosti působením sociálních vlivů a jejich vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá: vyrovnává se s nimi, podléhá jim, či je tvořivě zvládá.*“ (Helus, 2004, s. 172). Znamená to, že během procesu socializace člověk přijímá za vlastní hodnoty, normy, způsoby, zásady, chování, názory nebo postoje, které se objevují ve společnosti, v níž se tento proces odehrává.

Dřímál uvádí, že chování doma není upravováno, normy, které jsou vyžadovány, jsou interpretovány pouze na veřejnosti. Když dojde porušení těchto norem, následuje

zpravidla trest ve formě zákazu oblíbené činnosti nebo fyzický trest. Jak se dozvíme v následující kapitole, romské děti jsou vychovávány volněji, rodiče je vedou ke spontánnosti. Na Romské děti také nejsou kladeny tak vysoké nároky jako na děti majoritní společnosti, což má za příčinu jakési větší uvolnění. (Dřimal, 2004). Bittnerová pokazuje na ambice, že by dítě mohlo překonat rodiče, ale rodina nevystavuje takový tlak, aby změnilo své chování, a opisuje nastavené vzorce. (Bittnerová, 2011). Rodiče a širší rodina se naopak snaží vyjít vstříc očekávání dítěte, považují to za způsob plnění rodičovské role.

Kdybychom se na socializaci podívaly z pohledu věku dětí, je dětství romských dětí kratší než u dětí majoritní společnosti. Za příčinu to můžeme klást celkové biologické skladbě, kdy romské dítě zažívá např. dříve pubertu, s čímž souvisí u dívek dřívější vyspělost, na což navazuje i dřívější sexuální život. To, že děti jsou dříve dospělé kladu i faktu, že jsou děti častěji a více zapojovány do řešení rodinných situací, finančních obtíží a dalších, než děti majoritních rodin. To vyplývá ze skutečnosti, že děti nemají často žádný osobní prostor a takových rozhovorů a situací se musí účastnit, aniž by o to měly skutečně zájem. Co se týká soukromého prostoru, ani tady není situace nikterak ošetřena. Dítě povětšinou nemá žádnou část bytu jen pro sebe, sdílí vše s rodiči a dalšími sourozenci. (Bittnerová, 2011). Od toho se odvíjí i problém s učením. Je nadmíru jasné, že pokud by si dítě chtělo v klidu napsat domácí úkoly, nemá často kde. Stůl je využíván ostatními členy, pro návštěvy, na jídlo a bývá centrem veškerého dění. Často jsem se setkávala s tímto faktem a nejednou se snažila rodině vysvětlit, že pro dítě musí vytvořit klidný prostor alespoň na dobu, co se bude chystat do školy. Toto mi komplikoval fakt, že Romové nemají celkově vyvinutý vztah ke vzdělání a vzdělávání. Tato skutečnost, že dítě nemá osobní prostor a často nemá ani právo tento prostor požadovat je fakt, na který upozorňuje Bittnerová. Tím je, že děti nejsou brány jako homogenní věková skupina. Děti si nejsou rovny s dospělými, ale ani mezi sebou. Nerovnost se odvíjí od věku, pohlaví, ale i od biologické dispozice. (Bittnerová, 2011). Za příklad uvádím situaci v rodině, kde nejmladší syn nevykazuje romské rysy, nevykazuje je ani dcera, ale má husté dlouhé vlasy, které ji „přidávají na ceně“. Syn je pomyslným posledním členem rodiny, není nikterak zanedbaný, ovšem prostoru pro vyjádření moc nemá. Dcera ale díky svým vlasům, na kterých si zakládá hlavně otec, je váženou členkou rodiny. Od této situace se odvíjí i celkové povinnosti, které se liší na základě genderu. Ovšem v této rodině zastává práci nejmladší syn. Jak bylo řečeno, děti si často dělají, co chtějí. Bittnerová poukazuje

na fakt, že obecně panuje přesvědčení, že matka nemá nástroje přimět děti, aby dělaly, co chce ona. To, že si děti dělají, co chtějí, také souvisí s již výše zmiňovaným postojem rodičů, kteří se snaží uspokojit aktuální potřeby a přání dítěte. (Bittnerová, 2011). Zajímavé ale je, že obecně platí, že romští rodiče vycházejí více vstřícně potřebám a přáním dětí, než rodiče v majoritní společnosti. Romské dítě si jde spát, když chce, jde si ven, kdy chce, nají se, když má hlad.

V neposlední řadě zmiňuji v tomto kontextu strach rodičů, že se jim dítě odcizí. S tím souvisí i jistá nedůvěra ke školám, kterou vnímají jako instituci majoritní společnosti. Na tento fakt reaguje Říčan následovně. *„Doba jim bohužel dává za pravdu, protože absolvováním školy jen o málo stoupne naděje romského dítěte, že najde kvalifikované zaměstnání. Postoj romských rodičů ke škole je však ovlivněn i jiným, skrytějším faktorem: Dítě, které získá vzdělání, se může romské komunitě i rodině odcizit, může se stát „gádžem s hnědou kůží“. To vysvětluje aktivní odpor ke škole, který je patrný zvláště u olašských Romů. (Tato malá menšina je mezi Romy co do bohatství a sociálního statusu elitou, k majoritě však má většinou vyhraněně negativní vztah.) Jestliže se romské matce nechce vstávat a řekne-li dítěti: „Dnes prší, tak nepůjdeš do školy“, předpokládá psycholog v její duši děs z toho, že by jí vzdělání toto dítě odcizilo.“* (Říčan, 1998, s. 50). Dovolují si tvrdit, že i toto je jeden z hlavních důvodů proč mají Romové ke vzdělání tak odmítavé postavení, proč není ceněno. Evidentně se bojí, že jejich dítě bude úspěšné a od rodiny odejde za vzděláváním. Tento vzorec se pak také promítá skrze generace.

2.4 Výchova v romské rodině

Výzkum, který probíhal v letech 2003 a 2004 mezi čtyřmi romskými rodinami v Brně a ze kterého vychází Dřimal ve své koncepci romského dětství, tvrdí, že je romské dětství pevně zakotveno v rodině a má kolektivní charakter. Z výzkumu vyplývá, že romští rodiče mají v zásadě dva způsoby jednání s dítětem – péči a výchovu. (Dřimal, 2004). Jak bylo již řečeno, v rámci tradiční rodiny zastává tuto funkci žena, ale zároveň vyšlo najevo, že se do péče a výchovy někdy zapojuje i širší rodina. Péči tedy zajistí příbuzný, který je zrovna nejbližší, může jej poučit ale také pokárat či potrestat. Dřimal také upozorňuje, že otec přebírá pečovatelskou roli jen v případě krize. (Dřimal, 2004)

V této podkapitole bych ráda přiblížila styly výchovy v romské rodině, protože samotná výchova se socializací úzce souvisí. Pokud bychom obecně definovaly výchovu,

lze říci, že je to cílevědomé působení směřující k přípravě člověka na jeho život. Výchovou se přenáší znalosti, dovednosti, hodnoty nebo postoje z výchovných činitelů (rodičů) na dítě. Co ale znamená péče pro člena romského etnika? Jedná se především o zajištění zdraví a hygieny dítěte, dále sem můžeme zařadit i uspokojování materiálních potřeb. O tom, že se rodiče při výchově zaměřují na aktuální přání dítěte, informuje i Šimíková, která píše, že rodiče zajímá, co dítě chce a co nechce, a aktuální spokojenost je pro ně na prvním místě, proto se soustřeďují na péči o ně a plnění potřeb dětí. (Šimíková, 2003). Za důležité považuji poukázat na rozdílný přístup rodičů u výchovy chlapců a dívek. Bittnerová uvádí, že zatímco na dívky působí oba rodiče po celou dobu, u chlapců začne matka ztrácet autoritu v určitém věku. Zpravidla ve věku, kdy chlapci začnou mužnět, můžeme říci, že v pubertě (Bittnerová, 2011).

Abychom správně pochopili odlišné výchovné styly v romské rodině, rozpomeňme se na popisy jednotlivých členů rodiny a jejich charakteristiky. Nyní víme, že matka je spojována výhradně s péčí o dítě a domácnost, zatímco otec je jakousi hlavou rodiny a řeší krizové situace. Obecně by se dalo tedy říci, že otec má větší autoritu, než matka.

V publikaci od Bittnerové, Doubka, Levínské je řečeno, že matka má při výchově významnou funkci a je vnímána jak ostatními matkami, tak otci. Lze tvrdit, že v romských rodinách jsou výchovné požadavky na dívky a ženy přísnější, než na muže. (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011). Tímto lze dojít k poznatku, že výchova v rodině souvisí s genderem, role se stále kopírují. Zajímavý náhled na tuto problematiku poskytuje studie od Budilové, Jakoubka (2007), kde autoři popisují výchovu jako záležitost celé příbuzenské skupiny. S tím autoři Bittnerová, Doubek, Levínská (2011) souhlasí, ale tento fakt interpretují spíše jako „pojistku“, pokud rodiče selhávají. Jedná se spíše o zástupnou roli. Zde bych ráda podotkla, že Romové jako rodiče vybírají mezi svými dětmi oblíbence. S tímto se v majoritních rodinách nesekáváme, nebo to alespoň není veřejně interpretováno. Z realizovaného výzkumu od Vikové z roku 1996 (in Říčan, 1998) vyplynulo, že vztahy romských rodičů jsou diferenciované a je v nich otevřeně přiznána preference určitého dítěte.

Samostatnou kapitolu by mohlo zabrat trestání romských dětí. Často takové tresty bývají fyzické, a jak uvádí Bakalář, „*strach romského dítěte z trestu je dvakrát vyšší, než u neromského dítěte*“ (Bakalář, 2004. s. 46). Ze zajímavé, že Poláková uvádí, že „*romské děti nezřídka nepoznají za své dětství fyzický trest, rodiče vůči nim neprosazují zákazy ani*

příkazy“ (Poláková, 2016, s. 15). V tomto se tedy autoři naprosto rozcházejí. Bittnerová, Doubek, Levínská popisují tento trestání tak, že rodič je tzv. superegem, které dětem staví hranice. Autoři se však na určitá porušení normy dívají pozitivně. Tvrdí, že díky porušení se posouvá vztah mezi rodičem a dítětem. Dítě se stává autonomním a postupně se odpoutává od rodiny (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011).

Výchovu v romské rodině lze také charakterizovat nedostatkem řádu. Toto by mohlo být považováno za negativní návyk. Jestli je tomu tak, nelze s určitostí říci, vždyť na výchovu má každý rodič svůj názor a pohled. Někdo se s takovýmto stylem může ztotožnit (trendy ve výchově) někdo je naopak zastáncem výchovy, která má určitý řád. *„Rodiče se tak dostávají do pasti. Mají své výchovné cíle a svá reálná očekávání, ale nedostává se jim schéma, jak je lze naplnit, jak k problému výchovy aktivně přistoupit. Proto nastupuje schéma věřit. Skrze toto schéma chápou rodiče jako legitimní postoj být pasivní, vyčkávat a řešit jen naléhavé problémy či selhání (srov. Dřímál 2004, 80). Jinak je vše v rukou dítěte, protože schéma děti si dělají, co chtějí, tento postoj stvrzuje.“* (Bittnerová, 2013, s. 20)

Je až zarážející, že je obecně interpretováno, že děti jsou vychovávány k větší samostatnosti a soběstačnosti. Vyplývá to z faktu, že Romové považují starší děti již za připravené na život a nechávají je „prostě žít“. Z výsledků výzkumu od Vikové z roku 1996 (in Řičan, 1998,) vyplývá, že v romské rodině jsou děti více blízké svým sourozencům, mají k nim pozitivní vztah. Je pravdou, že se často role „otce“ ujímá nejstarší z dětí, pokud na to již má věk a do role „matky“ zase nejstarší dcera. Rodiče mají poté větší prostor pro povinnosti, které jim udává kulturní kapitál.

Následující empirická část přináší vysvětlení problematiky výchovy a socializace v romské rodině tak, jak se k ní staví rodiče v takových rodinách, a odhaluje odpovědi na stanovené výzkumné otázky.

3 Empirická část

V předchozí části byla teoreticky řešena problematika romského etnika a popsány její specifika. Dále předchozí kapitoly věnují rolím jednotlivých členů rodiny a popisují jejich vztahy, na což navazuje řešení problematiky romských rodin z hlediska výchovy a socializace. Text v této části práce bude zaměřen na výzkumné šetření, které přiblíží teoretické poznatky zakotvené v první části. V práci je využita metoda kvalitativní, jež Hendl definuje jako „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách*“ (Hendl, 2016, s. 46).

3.1 Výzkumný problém

Socializace a výchova v romské rodině má sama o sobě značná specifika. Jak je více popsáno, romské rodiny se řídí zakotvenými vzorci chování přejatými z historie. V praxi proto na tyto specifika narážíme a mohou mít jistá úskalí. Výzkumný problém socializace a výchovy v romské rodině bude zkoumán pomocí rozhovorů.

3.2 Cíl výzkumného šetření

Hlavní cíl výzkumného šetření je zjistit, jak probíhá výchova a socializace v romské rodině, zjistit jakou roli v tomto kontextu hraje matka a otec. Dle sociologické literatury nejvíce ovlivňuje výchovu matka (Možný, 2002). Výzkumná část by měla poukázat na rozdílnost rolí otce a matky ve výchově a socializaci. Výzkumná část má také za cíl ucelit okruh socializačních činitelů zapojených do výchovy dítěte. V neposlední řadě bychom měli zjistit, zdali jsou dětem v rámci výchovy zadávány nějaké povinnosti a ve spojitosti s tím odpovědět na otázku, zda preferují rodiče některé ze svých dětí. S ohledem na stanovené cíle práce byly stanoveny čtyři základní výzkumné otázky.

- 1. Jak probíhá výchova a socializace dětí v romské rodině?**
- 2. Jakou roli ve výchově hraje matka a jakou otec?**
- 3. Jaké povinnosti jsou zadávány dětem v rámci výchovy?**

4. Které dítě rodiče upřednostňují?

Nyní uvádím tabulku, kde jsou uvedené výzkumné otázky a postup, jak byly tvořeny otázky tazatelské, které poté byly použity v rozhovoru s jednotlivými rodinami.

Tabulka č. 2. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky		
Výzkumná otázka	Oblast zkoumání	Tazatelské otázky
Jak probíhá výchova a socializace dětí v romské rodině?	<p>Socializace a výchova v romské rodině z pohledu rodičů.</p> <p>Kdy se z dětí stávají dospělý a kdy rodiče přestávají myslet, že na ně již dále nemusí výchovně působit?</p> <p>Pole socializačních činitelů.</p> <p>Volný čas dětí v kontextu výchovy a socializace.</p>	<p>Kolik máte dětí, jak jsou staré?</p> <p>Jaký myslíte, že je rozdíl mezi dítětem a dospělým?</p> <p>Co podle Vás dítě může dělat a jak se může chovat a dospělý ne?</p> <p>Přemýšlel/a jste někdy na začátku či v průběhu dětství vašich dětí nad tím, jakým způsobem je vychovávat?</p> <p>Kdo kromě vás, myšleno rodičů, se o dítě staral nebo stará?</p> <p>Jak probíhá den, po příchodu dětí ze školy/práce?</p> <p>Čím tráví děti volný čas?</p>

<p>Jakou roli ve výchově hraje matka a jakou otec?</p>	<p>Role jednotlivých rodičů ve výchově.</p> <p>Autorita otce, který je hlavou rodiny.</p> <p>Pečovatelská role matky.</p>	<p>Cítíte se jako hlava rodiny?</p> <p>Myslíte, že vás děti poslouchají?</p> <p>Trestáte děti? Jak?</p> <p>Kdo z vás děti více trestá?</p> <p>Kdo má u dětí větší autoritu?</p> <p>Jak řešíte problémy v rodině?</p>
<p>Jaké povinnosti jsou zadávány dětem v rámci výchovy?</p>	<p>Povinnosti dětí v rámci výchovy.</p> <p>Pravidelnost zadávání povinností.</p> <p>Plnění povinností v rámci školy – samotná školní docházka jako forma povinnosti (dítěte i rodiče – odpovědné osoby za docházku dítěte do školy)</p> <p>Pomoc rodičů při plnění školních povinností.</p>	<p>Mají Vaše děti nějaké povinnosti?</p> <p>Dělají děti nějaké práce pravidelně?</p> <p>Co škola? Chodí tam pravidelně? A když ne, tak proč?</p> <p>Pomáháte dětem s učením?</p> <p>Chcete, aby vaše děti byly vzdělané?</p> <p>Co pro to děláte vy?</p>
<p>Které dítě rodiče upřednostňují?</p>	<p>Diferenciace dětí v romské rodině.</p> <p>Láska k dětem.</p> <p>Upřednostňování dětí.</p>	<p>Musí tyto povinnosti plnit všechny Vaše děti?</p> <p>Čeho si na dětech nejvíce ceníte?</p> <p>Máte některé z dětí radši?</p>

3.3 Metoda sběru dat

Vzhledem k vymezeným výzkumným cílům a k vybranému tématu jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, pomocí které bylo možné získat potřebné údaje, které jsou pro práci důležité. Jeřábek uvádí, že v rámci kvalitativního výzkumu badatel směřuje svou pozornost na člověka či určitou lokalitu (Jeřábek, 1992). Podstatné tedy je, že nezjišťujeme, jak často se jev objevuje v populaci, ale pochopit, jakým způsobem vybrané rodiny problematiku vnímají (Švaříček, Šed'ová, 2007). V mé práci jde o to zjistit, jak probíhá v romské rodině výchova a socializace a jaké role v tomto hrají matka a otec. Díky kvalitativní výzkumné strategii zjistíme, jak toto téma zkoumané rodiny interpretují. Cílem tedy dle Švaříčka a Šed'ové není získat zobecnění o určitém jevu, ale co nejvíce popisných informací, které nám napomohou k detailnější výpovědi (Švaříček, Šed'ová, 2007). „*Jde o to do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací*“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 24). Bylo důležité ucelit si výzkumné otázky a směřovat k daným cílům.

Polostrukturované rozhovory, které jsem v romských rodinách prováděla, probíhaly v přirozeném prostředí, konkrétně vždy tam, kde je rodina doma, v jejich místě bydliště. Hendl udává, že výhodou je okamžité reagování na získaná data a v případě potřeby restrukturovat výzkumnou otázku. (Hendl, 2008). Otázky představovaly jakýsi návod. Který Hendl popisuje jako „*seznam otázek nebo témat, jež je nutné v rámci interview probrat. Tento návod má zajistit, že se skutečně dostane na všechna pro tazatele zajímavá témata. Je na tazateli, jakým způsobem a v jakém pořadí získá informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobovat formulace otázek podle situace. Rozhovor s návodem dává tazateli možnost co nejvýhodněji využít čas k interview. Současně umožňuje provést rozhovory s několika lidmi strukturovaněji a ulehčuje jejich srovnání. Pomáhá udržet zaměření rozhovoru, ale dovoluje dotazovanému zároveň uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti.*“ (Hendl, 2005, s. 174). Seznam nachystaných otázek s popisem uvádím v příloze č. 2. Jelikož v rámci kvalitativního výzkumu využíváme induktivní metodu, je možné vytvořit si o zkoumaném komplexní obraz. Podstatou je, že si výzkumník na začátku sbírá potřebná data a poté pátrá po pravidelnostech, po stejných jevech. V průběhu výzkumu je tedy možné, že vzniknou nové otázky nebo teorie (Disman, 2011).

3.4 Výzkumný soubor

Ještě před začátkem výzkumu bylo nutné prostudovat dostupnou literaturu. To v mém případě probíhalo při psaní teoretické části a je tedy předpoklad, že jsem se s problematikou dostatečně seznámila. Jako výzkumný vzorek byly vybrány tři romské rodiny, které odpovídaly kritériím, které jsem si nastavila (viz. Výběr a popis rodin). V rodinách byly výzkumy dopředu domluvené a já sem vstupovala s důvěrou ze strany rodiny a to především díky dlouholeté práci v této komunitě, díky čemuž mi nebylo nepříjemné volit i citlivější otázky a odcházet s věrohodnými a pravdivými daty.

K tomu, abych zodpověděla otázky, jsem využila metodu kvalitativní metodu, data byla sbírána pomocí rozhovoru.

K tomuto účelu jsem si předem nachystala otázky, které byly během výzkumu doplňovány o další vhodné, případně byly podrobně vysvětleny. „*Při správně vedeném interview cítí jak tazatel, tak jeho partner, že jde o dvoustrannou rovnocennou komunikaci. Úkolem tazatele je jasně sdělovat, jaké informace požaduje a proč jsou pro něho důležité. Důvod pro kladení otázek je jasný tazateli, ale nemusí být jasný respondentovi.*“ (Hendl, 2005, s. 170). To, jakým směrem se výzkum udával, zajišťovaly připravené otázky, ovšem průběh se proměňoval v závislosti na konkrétních situacích. Odpovědi jsem se snažila rozvíjet, nespokojila jsem se s holými odpověďmi, vždy jsem se doptávala na další podněty týkající se otázky. Bylo nutné, aby byly rozhovory vedené, protože by mohlo docházet k odbočování od tématu. I já jsem během rozhovoru několikrát musela obeznámit rodinu s některými pojmy (nerozuměli například pojmu socializace).

Všechny rozhovory byly po předchozím vysloveném souhlasu nahrané pomocí mobilního telefonu, probíhaly vždy v jedné rodině a celý rozhovor proběhl vždy v jednom časovém úseku trvajícím zhruba hodinu a půl. Celé odpovědi jsem poté přepsala v doslovné podobě, tedy tak jednotliví členové rodiny odpovídali, často se proto objevují nespisovné odpovědi a zřídka i sprostá slova. Ráda bych upozornila i na fakt, že vztahy byly v rodině opravdu nastavovány dlouho a spolupráce trvala několik let, proto mi povětšinou všichni členové tykají a já jim. Pro mou práci v rodině bylo důležité takové vztahy mít, k tykání ale došlo až po ukončení mé profese, vztahy s některými rodinami, hlavně teda s těmi, které se uvolily mi pomoci, pokračují nadále, přestože profesi už nevykonávám.

Rodiny byly samozřejmě informovány, že získaná data budou využita výhradně pro mou práci. Na podpisu rodiny netrvaly, proto jsme se oficialitám vyhnuli. Sdělila jsem jim, že jejich jména budou v práci změněna a dojde k tomu, i přes to, že mi bylo řečeno: „*Klidně nás tam jmenuj našimi jmény, jednou si tu knížku koupíme a budeme mít na tebe památku*“. (Luboš). Nechci ale dostat rodiny do nějaké nevhodné situace, proto jména měním.

3.4.1 Výběr a popis rodin

Rodiny jsem vybírala, nejlépe řečeno, intuitivně. Zaměřila jsem se hlavně na takové, které odpovídají rodině neintegrováné, na rodiny, kde z praxe vím, že je možné výzkum aplikovat. V neposlední řadě hrála roli důvěra. Otázky, jak vidíme výše, jsou často osobní a vím, že Romům není vzdálené lhaní nebo upravování si skutečnosti. Z tohoto důvodu jsem tedy vybrala rodiny, kde jsou vztahy tak důvěrně nastavené, že s určitostí mohu říct, že výsledky nebudou zkreslené. Další kritérium bylo, že by rodina měla žít ve vyloučené lokalitě, i toto se mi povedlo naplnit. Dalším kritériem bylo, že širší rodina žije poblíž, v některých otázkách je potom patrné, proč jsem toto kritérium nastavila. V teoretické části se zmiňuji i o vlivu širší rodiny na výchovu, hlavně v kontextu řešení krizových situací nebo sporů.

Následuje představení tří rodin, které byly ochotné se mnou sdílet informace. U členů volím různá jména, u příjmení se pokusím zvolit typická romská, pro autentičnost. Popisy rodin vychází z mé práce na pozici sociálního pracovníka v sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi. Informace byly v průběhu práce získávány nejdříve pomocí depistáže, poté doplňovány v rámci popisu nepříznivé sociální situace rodiny a tvořily tak úvod pro individuální plánování, které by mělo z této situace vycházet. Rodiny byly s tímto popisem seznámeny a podpisem individuálního plánu byl projeven souhlas s takovým popisem.

Čuriovi

Tato rodina žije již několik let ve vyloučené lokalitě. (Popis a mapování lokality, ve které žila, nalezneme v příloze č. 1). Již několikrát se z bytových důvodů stěhovala, vždy do lokality jiné. Po dlouhém snažení, kdy nejprve šestičlenná (poté osmičlenná, vysvětluji níže) rodina, žila v bytě 1+1 o výměře cca 40 m², nyní se rodině podařilo sehnat byt 4+1. Žijí na okraji města Náchod, v domě, ve kterém jsou další tři prozatím neobydlené byty. Otec **Luboš** je suverénní muž s vyhraněnými názory. Vždy se snaží

svou rodinu chránit a starat se o ni. Je pracovitý, bohužel práci shání špatně, pro jeho vzhled (snědý rozcuchaný muž, na půlce obličeje má vrozenou vadu, fialovou podlitinu). Často má tzv. melouchy, kdy si vydělá peníze na černo. Luboš je kuřák a se svou manželkou **Ninou** kouří v bytě. Nina je veselá žena pečující o domácnost, o své děti. Chodí do práce, která se ji po dlouhé snažení povedla sehnat. Společně mají 4 děti. Nejstarší **Michal** (23) žije stále s nimi. Dostudoval střední odborné učiliště, obor cukrář, kam šel po neúspěšné maturitní zkoušce z anglického jazyka na Evangelické škole. Michal se na jistou dobu stal díky projektu i mým kolegou. Při nabídce stálého zaměstnání ale nekývl, rodina by přišla kvůli výdělků o část peněz, které pobírá od státu. V tomto období ještě nepracovala ani Nina a rodina byla na dávkách závislá. V sedmnácti letech počali s tehdejší přítelkyní dítě. Přítelkyně ale nechala **Terezku** (5) otci a odstěhovala se mimo město. Zde se tedy rodina rozrostla o jednoho člena. Dívka byla svěřena do péče matky Michala. I v tomto období jsem stála vedle rodiny a pomáhala jim s přesvědčením OSPODu, že jsou pro péči ti praví. Nyní je Terezce téměř 6 let a půjde do první třídy, ve školce nemá problémy s kázní. Druhý nejstarší syn **Mírek** (20) se vyučil na automechanika a nyní pracuje pro Správu silnic a dálnic, kam již při docházce do školy docházel na brigádu a přivydělal si vždy jen takovou částku, která byla přijatelná pro úřady. Mírek byl v období puberty hodně hádavý až agresivní, často se pral. Až s příchodem na střední školu se začal zklidňovat. Dcera Lucie (17) ukončuje nyní první ročník středního odborného učiliště v oboru cukrář. Ve škole nevynikala dobrými známkami, zato byla vždy hodná, neměla kázeňské problémy, v rámci naší spolupráce se do školy pravidelně připravovala. Lucka zastává domácí práce, o tom ale níže. Nejmladší syn **Pavel** (14) je čiperný, aktivní hoch. Ani on nemá žádné kázeňské problémy. Naopak jsem byla svědkem, že se zastával mladších, bezbranných. Pavel se na mě, v období mé spolupráce s rodinou, hodně fixoval. Vyhledával mou společnost, mou pomoc. Ve škole má slabý prospěch, ale snaží se na sobě pracovat. Osmým, pomyslným členem rodiny je nyní **Nikolas**, Kamarád Michala a Mirka, který žije již 3 roky u Čuriových. *„Pokud přijde někdo z rodiny, třeba i hodně vzdálený příbuzný, tak ho pohostíme a necháme ho u sebe bydlet, dokud potřebuje. Mnohdy se pak stane, že s námi žije i více, jak půl roku“* (Luboš,). Do výzkumu jsem ho ale nezapojila, rodina ho však bere jako plnohodnotného člena. Chlapci sdílí nyní jeden společný pokoj, Lucie s Terezkou mají také svůj, Luboš s Ninou využívají ke spánku obývací pokoj, samostatnou místnost. Dříve rodina sdílela jeden obývací prostor, kde každý večer museli přinést z půdy matrace, peřiny, odstěhovat stůl na chodbu domu a vystlat si „postele“. Již v tomto období s nimi bydlel Nikolas i

Terezka. Mají psa. Rodina má spoustu půjček, které se snaží postupně splácet, byly nastaveny splátkové kalendáře. Díky tomu často nakupují elektroniku, která je kradená. S tímto přiznáním neměla rodina problém již v raném období naší spolupráce. V rodině jsou dochované romské tradice. Luboš pochází z početné rodiny. Jeho bratr má sám 11 potomků.

Dzurkovi

Dzurkovi žijí ve vyloučené lokalitě v centru města. Tato rodina má 6 členů a žijí v bytě 3+kk. Dům, ve kterém se byt nachází, je velice zanedbaný, hlučný, neuspořádaný, protože zde probíhá spousta nelegální činnosti. Prodej drog, pití alkoholu rvačky, křik, nadávky jsou zde takřka na denním pořádku. **Roman**, otec, je zaměstnaný, pracuje jako zedník. Do práce chodí brzo ráno a vrací se večer. Matka **Petra** tedy pečuje o své děti takřka sama, bohužel je ale zřejmé, že ji takřikajíc „přerostly přes hlavu“. Snaží se si chodit přivydělávat pomocnými pracemi, nejčastěji do kuchyně a restaurací, avšak vždy na černo, kvůli dávkám hmotné nouze. Často je to opět na úkor dětí, o které poté nikdo nepečuje. Sama matka to vnímá negativně, ale jejími slovy „*A co mám dělat Naty, mám dát dětem k obědu hlínu a kameny?*“ Nejstarší syn Pepa (18) měl značné kázeňské problémy ve škole, nejednou kvůli němu byly svolány výchovné komise za přítomnosti pracovníků OSPOD. Rodině byl kvůli Pepovi přidělen kurátor. Chlapec od brzkého věku kouřil, matce ani otci to však nevadilo a zastávali názor, že když mu to budou zakazovat a nedají mu cigaretu, bude někde krást a stejně si je sežene. Stejně tak se postavili ke kouření dalšího syna Tomáše, který s cigaretami začal již v 10ti letech. **Tomáš (15)** má psychiatrickou diagnózu a je výbušný a agresivní. Měl problémy i s napadením spolužáků a učitelů. Tomáše jsem v rámci své práce doprovázela do školy, učitelé k němu byli odmítaví, posazovali ho zády ke třídě a do zadní samostatné lavice. Ač měl chlapec jisté nedostatky, takový přístup nám nepřišel vůbec profesionální a zajistili jsme přestup do specializované základní školy. Zde je chlapec nadmíru spokojený, je opět zapojený mezi spolužáky, byly mu sníženy léky. Toto kladu za následek pozitivnímu přístupu učitelů, kteří zahráli v socializaci Tomáše významnou roli. Dcera **Katka (13)** vyrůstala úplně mimo patologické jevy. Je jedinou dcerou a rodiče ji ochraňovali, avšak pouze do určitého věku. Jako malá dívenka byla ve škole nadmíru snaživá, měla samé jedničky, mimoškolní aktivity. Ovšem s narozením nejmladšího bratra na ni matka brzo „hodila“ povinnosti péče o něj a Katka kvůli tomu dokonce přestala i chodit do školy. Hlídala ho místo matky a to bylo chlapci teprve ke dvěma létům. Následkem špatné docházky zanedbávala školu

a propadla se razantním způsobem v prospěchu. Nyní jí hrozí propadnutí v sedmé třídě. Nejmladší syn **Adam** (5) je poznamenaný chybějící výchovou ze strany matky. Ve svém věku takřka nemluví, zvládne jen některá slova, do minulého roku nosil ještě pleny. Nyní začal navštěvovat mateřskou školu, ve které se již nyní objevují zásadní problémy v chování. Rodina je soudržná, ovšem vyskytují se zde další jevy. Oba rodiče byli závislí na pervitinu a přiznávají, že když mají svých dětí „*plné zuby*“ najdou útěchu právě v těchto látkách. I tato rodina je zadlužená a finanční možnosti opravdu malé. Chlapci jsou opravdu těžce zvladatelní, dcera se alespoň snaží být matce oporou.

Lakatošovi

Třetí rodina se od dvou předchozích liší. Rozdílem je finanční situace. Čtyřčlenná rodina, žijící na okraji nyní již vybydlené vyloučené lokality obývá byt o velikosti 4+1, ovšem místnosti jsou malé. Byt mají vždy čistý, vybavený drahými kusy nábytku se spoustou doplňků typických pro Romy. Otec **Ivan** je původem z Ukrajiny, pracující. Avšak i u něj se objevují časté aktivity jako je lichva, krádeže, převážení nepovoleného zboží apod. na první dojem působí jako hodný člověk, opak je však pravou. Manželka ho sama popisuje jako, cituji „*vychcaného hajzla*“. Matka **Andrea** nepracuje a stará se o domácnost a děti. Její péče se dá popsat i jiným slovem a to rozmalování. O ní samotné toho vím málo, rodina není tolik sdílná jako předchozí dvě. Vychovávají spolu dvě děti, Adriana a Helenu. Obě tyto děti se nechovají hezky ke svým vrstevníkům, chovají se povýšeně, manipulativně, dělají rozbroje mezi kamarády, nadávají jim. Starší **Adrian** (13) má ve škole dobré známky, použila bych pojem „lepší průměr“, chtěl by být doktorem. Sám to o sobě ví a dává to najevo. Dcera Helena (11) naopak ve škole nevyčnívá, naopak již ve druhé třídě opakovala ročník a nyní postupuje jen z důvodu, že na prvním stupni nemůže opakovat dvakrát. Škola ji nebaví a nebojí se to přiznat. O ostatních si myslí, že jsou bezcenní a může s nimi manipulovat. Když jsem Helenu poznala, její chování mě hodně překvapilo a udivilo. Na tak malou dívku, byly jí teprve 4 roky, se chovala již v nízkém věku až neuvěřitelně nehezky. Pokud ji někdo nevyšel vstříc, začala se projevovat špatně, obcházela kamarády a naváděla je k tomu, aby dotyčného neměli rádi. Nabízela jim za to často úplatky v podobě jídla, které vždy měla u sebe (brambůrky, čokoládu, bonbony). Matka na dceři neuvěřitelně lpí, snaží se ji hlava nehlava prosazovat, poslední situací bylo přihlášení do dětské miss, i přestože dívka je velice zavalité postavy. Oblékla ji do kýchovitých šatů. S neúspěchem dcery se pak snažila bojovat a psala organizátorům soutěže o diskriminaci, požadovala opakování soutěže.

(toto uvádím jako příklad postoje matky a dcery – záměr by měl být pochopit vztahy v rodině). Jako celek jsou soudržní. Jako výzkumný vzorek jsem je volila záměrně, v kontrastu s předchozími rodinami. I zde byla navázána úzká spolupráce, ovšem vztahy, na rozdíl od dvou rodin předchozích, nikdy nebyli tak blízké. Je to i z důvodu její povahy, kdy jsem tuto rodinu nikdy nebyla schopna úplně pochopit a proniknout mezi ně tak, jako v ostatních případech.

Všechny rodiny si jsou určitým způsobem podobné a vykazují podobné rysy. Žijí ve vyloučené lokalitě, potýkají se se sociálním vyloučením. V první a druhé rodině je stejný počet členů a dětí. Třetí rodina se od prvních dvou odlišuje finanční situací. Patologické jevy se v největší míře objevují u druhé rodiny, u dalších dvou jde spíše o problémy spojené se školou.

3.5 Analýza rozhovorů

Následující kapitola se již věnuje samotné analýze získaných dat. Všechna získaná data jsem doslovně přepsala a analyzovala. „*Specifikem vyhodnocování dat kvalitativní metodou je různorodost, jako jsou i získané údaje samy. Kvalitativní údaje se urovňávají, pořádají a z části i třídí, nikoli najednou, po ukončení terénních prací, nýbrž postupně jich při jejich průběhu*“ (Reichel, 2008, s. 165). Jednotlivé části textu jsem poté třídila dle potřebných informací, tedy jsem je upravila do podoby, se kterou se mi nejlépe pracovalo. Data obsahovala často i nepotřebné informace a proto jsem je mohla vyškrtnout. Hendl uvádí, že „*výzkumník sbírá data, provede jejich analýzu a podle výsledků se rozhodne, která data potřebuje*“ (Hendl, 2005 s. 50). Pro analýzu získaných dat byla pak využita metoda kódování, která dle Reichla „*zahrnuje rozdělování množin a souborů údajů na dílčí celky segmenty a jejich následné pojmenování a třídění případné klasifikace a kategorizování*“ (Reichel, 2008, s. 165). Data byla poté rozdělena do významových kategorií, které představují část textu, týkající se jedné a téže věci a k nim byl přiřazen jednotlivé kódy. Kategorie byly tvořeny v návaznosti na výzkumné otázky. Tyto Kategorie přímo vycházejí z teoretických poznatků. Kódy poté byly také určeny dle teoretických poznatků zakotvených v první části práce a ukazují na specifika jednotlivých kategorií.

Kategorie byly stanoveny následovně:

1. **Dětství**
2. **Výchova**
3. **Socializace**
4. **Role matky**
5. **Role otce**
6. **Komunikace v rodině**
7. **Faktory ovlivňující výchovu**
8. **Motivace dětí ke vzdělání**

Kategorie 1: Dětství

Kód

- **Narození**
- **Vztah**
- **Péče o dítě**
- **Činitelé**
- **výchova**
- **Kázeň**
- **Autorita**

První stanovená kategorie přibližuje kontakt rodičů s dětmi v rané fázi dětství. Jak uvádím v teoretických poznátcích, z konceptu věkových skupin lze usuzovat, že děti z romských rodin žijících v sociálně vyloučených lokalitách, dospívají dříve a jejich dětství je kratší, než u integrovaných romských rodin. (Bittnerová, 2011). V těchto rodinách nejsou děti často plánované. Pokud se dítě narodí do rodiny, která ho neplánovala, je důležité si říci, zdali se s příchodem dítěte na svět rodina smířila, či nikoli. Nina: „*Kluky jsme plánovali a těšili se na ně, pak jsme chtěli holku, to se nám povedlo, ale čtvrtýho jsme teda neplánovali, ale když jak se vždycky narodily, to bylo hrozně hezký*“. Podobnou situaci zažili Dzurkovi. Petra: „*Děti jsme chtěli, to jo, ale třeba Adama už moc ne, víš co, bylo toho už hodně na nás, ale teď ho máme nejmladšího a tak ho hýčkáme*“. Výzkumné rodiny vždy přijímají situaci takovou, jaká je, stejně tomu tak i v případě dětí, které mají přijít na svět. Dokáží se připravit na příchod dítěte a patřičně si ho vážit.

V teoretické části jsme se také dozvěděli, že o narozené dítě se v prvních letech stará zpravidla žena. Andrea: „*Když byli oba malí, starala jsem se nejvíc já, Ivan musel*

jezdit do práce, aby pak děti mohly mít nějaký nový věci“. Matka tedy dává dítěti potřebnou péči, stará se o zdraví, hygienu, jídlo. Ivan: *„Já jsem Andree pomáhal jenom někdy, spíš když třeba musela někam jít“.* Otec je brán za živitele rodiny a do péče o malé děti se zapojuje jen zřídka. V prvotních krocích socializace nebo výchovy hraje tedy důležitou roli právě matka, ale děti mají kvůli nedostatku času matky často velkou volnost. Nina: *Oni vždycky dělali hodně věci samotný ale, už odmala, kluci si furt hráli někde venku, Lucka ta si česala vlasy vždycky a strojila se.* Petra: *Já bych ho měla jako vychovávat jako k dobrým věcem a tak, ale nemám na to čas, nemůžu jím dát k obědu kameny a hlínu, tak musím dělat, abysme měli na jídlo, tak nevím.“* I toto je jeden z přístupů zakotvených v romských tradicích. Přestože dříve byli zdrojem financí a obživy výhradně muži, dnešní náročná doba vyžaduje, aby chodily do práce i matky, proto není ojedinělé, že se o mladší dítě stará starší sourozenec. Petra: *Hele Naty, myslíš, že je zvládnou vychovat sama? Musím chodit do práce, chlap taky furt dělá, o kluka se stará nejvíc Katka a ta to asi nezvládne ne, ta je malá na vychovávání“.* Toto není výjimkou i u dalších romských rodin. Odrazit se to však může na ukázněnosti dítěte. Sourozenec zpravidla dítěti nepředá potřebné vzorce a výchovou se nikterak nezaobírá, často splní jen nezákladnější potřeby, které malé dítě potřebuje. Roman: *O Adama se stará tady moje manželka nebo Kačena, já je vždycky přijdu večer jenom srovnat do latě, když něco provedou.“.* Otec tedy stále v rodině zastupuje dominantní roli a nekázeň řeší sám.

Kategorie 2: Výchova

- **Pojem**
- **Matka**
- **Otec**
- **Cíl**
- **Úskalí**
- **Věk dětí**
- **Pohlaví dětí**

Tato kategorie by měla objasnit, jak je vnímána výchova ve zkoumaných rodinách, měla by poukázat na to, jak vnímají rodiče výchovu, zda ji považují za důležitou a v neposlední řadě, jaký vidí ve výchově cíl. Poukazuje také na výchovu při rozdílném

věku dětí nebo při rozdílném pohlaví. Pokud bychom se věnovali samotné výchově v rodině, výzkumné rodiny si ji vždy spojili se směřováním k dobrému. Andrea: „*Já se snažím vést děti k dobrému, proto jsem já s nima doma, abych je měla stále pod kontrolou, aby chodily domů brzo, aby měly hotový úkoly, aby zase učitelky nevolaly, že něco nemaj. Víš co, ono je to těžký, když je starej furt někde pryč, tak to dělám sama, ale víš co, to zvládám, aspoň zase přiveze domů peníze a pak si můžem hodně věcí koupit*“ Nina: „*Tak jako asi je vychovávám nějak dobře, ale parchanti mě z nich nerostou - nekradou, neperou se, uvařej si.*“ Romové se povětšinou snaží vést děti k samostatnosti, i z tohoto důvodu romské děti dříve dospívají, ale i přes tento fakt poté děti často zůstávají u svých rodičů i přes to, že mají své rodiny. Toto se ale děje především kvůli bytové politice, kdy Romové shánějí velice obtížně byt, případně místo k bydlení. Obecně bychom mohli výchovu v romské rodině charakterizovat nedostatkem řádu. Cílem výchovy tedy není, jak je v majoritních rodinách zvykem, formovat osobnost dítěte pro další život, ale spíše pasivně přihlížet a řešit jen naléhavé situace. Necháávají vše pouze v rukou dítěte. Luboš: „*No já ti povím jednu věc, to je těžký s nima, voni někde furt lítaj a jak je pak mám vychovávat, žejo?*“ Volná ruka rodičů výchově je pak určitým úskalím, které často vede k patologickým jevům u dětí, děti často své rodiče neposlouchají. Nina: „*Když byly děti malý, tak to jó, ale ted' mě skoro neposlouchaj, co jim říkam a hned jdou zase někam ven.*“ Od určitého věku pak rodiče nechávají děti dělat si věci po svém. Luboš: „*No Naty, když byli malý kluci a ještě nebyli Lucka s Pavlem, tak jsem je musel rovnat docela často, to facky lítaly. Ale to bylo tím, že jsme byli mladý a moc jsme to s nima neuměli. Pak jsme se jim tolik nevěnovali a taky to šlo*“ Lze také tvrdit, že v romských rodinách jsou výchovné požadavky na dívky a ženy přísnější, než na muže. (Bittnerová, Doubek, Levínská, 2011). Na dívky jsou často kladeny vyšší nároky, než na chlapce, rodiče mají tendenci vychovávat dívky přísněji a chlapcům dávat určitou volnost. Roman: „*A ted' to dělá za ně všechno holka, pak se hádaj kvůli tomu a ona brečí, že musí všechno dělat, ale je to ženská žejo, chlapi neuklízej.*“

Kategorie 3: Socializace

- **Pojem**
- **Vliv rodičů**
- **Rodina**
- **Širší rodina**

- **Okolí**
- **Škola**
- **Začleňování**

Třetí kategorie nás seznamuje se samotným procesem socializace v romské rodině. Nejprve je nutné si říci, že Romové pojem vůbec neznají a je pro ně cizí. Petra: *„To jako je nějaký ten tvůj odborný pojem zase, vždyť jsem to říkala, že na mě máš mluvit buď normálně česky, nebo po našem.“* Rodina je prvotním socializačním činitelem, díky kterému si dítě osvojuje základní vzorce chování. Rodina, hlavně rodiče, v tomto procesu hrají důležitou roli. Výsledek socializace se poté promítá do následného chování. Petra: *„No hele, tak to ti řeknu, mezi nás jako děti zapadaj, žejo, ale jak to maj venku nebo ve škole, to moc nevím, spíš asi dobrý, i když kluci se někdy s někým nedohodnou třeba o trávu, však to víš“.* To, že dítěti rodičovské vzory chybí, má za následek mimo jiné špatné přijímání kolektivu. Často péči rodičů zastávají starší sourozenci, v případě, že je mezi staršími sourozenci dcera, zastává rodiče ona. To má pak za následek, že se romské děti hůře začleňují mezi své vrstevníky. Stejně, jako je tomu u rodin majoritních, využívá rodina pomoci rodiny širší. Často jde o babičky nebo sestry matek. Nežádka se setkáváme i s pomocí například sestřenic, neteří. V romské rodině jsou často nadřazeny hodnoty vydělávání peněz nad hodnotu samotného procesu socializace dítěte. Andrea: *„Moje děti jsou od sebe kousek staré, takže nikdy kluk Helenu nehlídal, ale bába ta mě pomáhala, když jsem třeba byla s Helenou v porodnici.“* Luboš: *„Lucie hlídá nejvíc Pavla a Terezu, protože to tak u nás je nastavený, a když byla malá, tak jí třeba Michal vodil do školy, aby Nina nemusela“.* Nejčastěji tedy pomáhají s péčí o dítě starší sourozenci. Lze ale tvrdit, že se na socializaci dítěte v romské rodině podílí i okolí, kdy starší děti berou ty mladší mezi své vrstevníky. To se poté odráží na dřívější vyspělosti dětí a je zde riziko, že si dítě osvojí i patologické jevy, které jsou mezi vrstevníky starších sourozenců častější. Petra: *„Adam zase nechce mezi děti, protože se furt s Katkou a je na ní závislej a bude víc bavit se staršíma.“* Neméně důležitou roli v utváření osobnosti dítěte hraje škola. Jak je již výše řečeno, o mladší děti se starají často jejich sourozenci, ti poté kvůli tomu zanedbávají i školní docházku. Petra: *„To u nás je často, vždyť to víš, že Kačena hlídá Adama a nejde kvůli tomu do školy. A pak do školy nedělá nic a říká, že pracuje doma a vypadám, jakože všechno nechávám na ni a nemá pak ve škole úkoly a taky chybí kvůli tomu, včera mě volala zrovna učitelka, že bude mít důtku ředitelskou.“* Roman: *„No a ve škole taky na všechno kašlou, vždyť to víš, jak nechoděj do školy, to je ale těžký s nima.“* I nepravidelná docházka pak zapříčiňuje špatné

začleňování mezi spolužáky. Má to za následek, že dítě je v menší interakci se spolužáky, kteří jsou často i z majoritních rodin. Romské dítě v určité chvíli přestane zvládat vyučovanou látku, prohlubuje se jeho neznalost a ještě více se vyčlení. Ivan: *„Já moc nevím, já ráno odjedu, ale Helena nechodí moc často, nebaví ji to tam asi a říká, že jí je špatně. Má totiž špatný známky a nemá moc kamarádů“*. Zde se dítě dostává do pomyslného začarovaného kruhu, kdy nechodí z určitých důvodů do školy, prohlubují se jeho neznalosti, ztrácí přátele mezi spolužáky, setkává se s výsměchem a se stává důvodem, proč nechodí do školy. Petra: *„Kačena byla vždycky dobrá na školu, ale jak tam chodí miň, tak má blbý známky“*.

Kategorie 4: Role matky

- **Postavení**
- **Role**
- **Autorita**
- **Tresty**
- **Povinnosti**
- **Věk dětí**
- **Obětavost**

Čtvrtá kategorie poukazuje na roli matky v rodině. Matka je spojována výhradně s péčí o dítě a domácnost, zatímco otec je jakousi hlavou rodiny a řeší krizové situace. Obecně by se dalo tedy říci, že otec má větší autoritu, než matka. Luboš: *U nás je ženská ta, co se stará o věci a proto to chceme naučit i Lucku, protože se jednou bude starat o dítě a svoji rodinu, no a to kdyby nic neuměla, tak ji nikdo nebude chtít, to by zůstala sama.*“ V romských rodinách je tedy tento vzorec chování přejímán již po generace, žena vždy byla ta, která se starala o dítě a domácnost, muž měl hlavní slovo. Luboš: *„to Nina moc neumí, ona je na ně hodná.“* Autoritu tedy matky nemají tak velkou, jako otcové, v případě, že dojde k potřebě dítěti něco přikázat nebo zakázat, zastane toto povětšinou otec. Matky své děti zpravidla netrestají tolik, jako otcové. Nina: *Co já bych s nima zmohla? Když už kluci vyrostli, tak si ze mě spíš dělali srandu, když jsem něco chtěla*“. Je evidentní, že matky se z jistých důvodů trestání vyhýbají. Petra: *Když byly menší, tak to docela šlo, to jsem na ně houkla, ale teď to radši nedělám, však když by se na mě domluvily, tak mě přeperou.*“

V neposlední řadě hraje roli v kontextu role matky věk dítěte. Zatímco o dítě se v útlém věku stará převážně matka, ve fázi dospívání se tedy dostává spíše do role kamarádky, mnoho jim nezakazuje ani nepřikazuje. Andrea: *„Pak si taky musí po sobě uklidit, ale když to neudělá, tak to udělám já, nebo spíš kluk, no tak víš co, jsem doma a ona je malá na to.“* Často pak za děti dělá povinnosti, které by měly náležet jim, snaží se jim ulevovat a vycházet jim vstříc.

Kategorie 5: Role otce

- **Postavení**
- **Role**
- **Autorita**
- **Tresty**
- **Povinnosti**
- **Věk dětí**
- **Obětavost**

Roli otce potom podrobně přibližuje pátá kategorie, kde byly využity stejné kódy, jako ve čtvrté kategorii. Jak je tedy uvedeno výše, na rozdíl od role matky, která se pojí výhradně s péčí o dítě a domácnost, je role otce více autoritativní, otec je hlavou rodiny a řeší krizové situace. Roman: *ale jako chlap tu rodinu mám na starosti a ty děti musej někoho respektovat.* Muži měli za povinnost vydělávat a zabezpečit rodinu. V případě, že otec ale neměl dostatek možností nebo příležitostí, musela tuto roli převzít žena. Dnes se tedy setkáváme i tím, že běžně pracují i ženy. Petra: *„tak musím dělat, abysme měli na jídlo“.* Z toho vyplývá opět jakési nadřazené postavení muže. Pokud on vydělávat nezvládne, žena za něj obživu zajistí. Luboš: *„U vás je třeba normální, že doma dělá i chlap, u nás ale ne, já dělám doma jenom, co mě baví“.* Muži tedy v domácnosti nikterak nepomáhali. Povětšinou tedy přinesli výdělek. Ten, který domů přinesl výdělek celý, nikde ho nepopil, byl brán za dobrého muže. (Poláková, 2016). Muži povětšinou rozhodovali o všem, co se týkalo obydlí. Měli za úkol se o něj starat. Luboš: *ale jako kdybych měl uvařit, to asi nepůjde, to já bych nemohl dělat. Já se starám o barák, tady to teď máme sami pro sebe, tak musím dělat věci třeba venku, něco opravit a tak.“* Účast otce při aktivní výchově byla minimální, představoval pro své děti spíše vzor a autoritu. Nina: *„No u nás to to určitě je táta, protože je to chlap. Co já bych s nima zmohla? Když*

už kluci vyrostli, tak si ze mě spíš dělali srandu, když jsem něco chtěla, tak jsem zavolala Luboše a dobrý, pak šli, nebo když přinesli poznámku, no tak to ukázali mě, protože věděli, že já jim moc neřeknu, ale já jim vždycky řekla, že si to s nimi vyřídí táta a to se pak báli víc. “

Do výchovy otec zasahuje jen minimálně Ivan: *No já se vždycky něco dozvím až večer a to je blbý už zpětně jim něco říkat, to má dělat Andrea, když se zrovna něco stane. “* V českých zemích již dochází k postupnému smívání takto ostře nastavených hranic a muži se do výchovy zapojují čím dál častěji Andrea: *Takže já když na ně houknu, tak poslouchaj, ale tak někdy musím počkat až na Ivana, protože si myslej, že já nemám třeba pravdu, nebo já nevím. “* Pokud bychom se podívali na, pro Romy důležitý aspekt, výchovy – tedy tresty lze říci, že se jich děti vždy bály. V dnešních romských rodinách se již začíná od tvrdých fyzických trestů ustupovat a trest volí pouze ve výjimečných případech. Luboš: *Já jsem je teda nikdy moc nemlátil, ale to když mě nasrali, tak to to pak lítalo hele, no víš, jakej jsem rapl někdy, když mě něco naštvě, třeba když mě Nina neubalí cigáro. Často se ale stává, že rodiče nevidí jiné východisko a fyzický trest musí využít. Nezřídka ale nad dítětem jen mávnou rukou. Petra: „Pamatuješ si, jak nechodili do školy kluci, tak to jsme se museli mlátit, ale ono jim to bylo stejně jedno, já teda né, já bych si zlomila ruku, ale Roman jim dal někdy dost, ale tak k ničemu to nebylo moc, stejně tam nechodili a pak utíkali a spali někde venku, tak to ted'ka neděláme už, to nemá stejně cenu žejo. “* Otázkou zůstává, je-li tento přístup aplikován na různě staré děti. Roman: *„Jednou jsem jim dal hodně, to jsem je litoval, ale táta mě taky dal někdy dost, to tak je, když si to zasloužej, ale ted'ka už sou dobrý, jak to maj lepší ve škole, protože to vždycky dostali za to. A nebo když byli drzí na Petru, to jsem měl z nich vždycky nervy. A malej, ten až bude větší, tak to bude hrozný s ním, to jsem zvědavej, tomu už ted' někdy taky musím dát, jinak by všechno rozbil. “* Čím jsou tedy děti starší, tím benevolentnější k nim otec je a postupně působí pouze jako autorita a trestání neupřednostňuje. Roman: *„Naty oni totiž kluci, když byli mladší, tak vůbec nic nedělali, protože byla Petra doma a měla malou Katku, a všechno si dělala sama. Já jsem taky byl víc doma a pomáhal jsem jí“*. Zde je vidět, jak je výše zmíněno, že se v dnešní době role otce a matky stírají.

Kategorie 6: Komunikace v rodině

- Hlavní slovo
- Soudržnost
- Členové
- Širší rodina
- Předávání informací
- Řešení problému
- Pozornost

Tato kategorie přibližuje problematiku komunikace v rodině a to nejen mezi rodiči navzájem, ale i mezi rodiči a dětmi nebo komunikaci vně užší rodinu, tedy mezi rodinu širší.

Hlavní slovo má v rodině vždy otec, případně nejstarší z dětí, chlapců. Luboš: „*Já jsem hlava rodiny, kdo jinej*“. Pokud by se na tuto problematiku díval laik, je možné, že by si myslel, že takové nevyvážení autorit v rodině nemůže fungovat. Opak je pravdou. Roman: „*No, žejo, jeden by, ale to ne, to víš jak to je mezi cigánama, my se máme rádi*. Romské rodiny se vyznačují velkou soudržností a kolektivností. Fakt, že je otec autorita a rodina jako celek soudržná, zapříčiňuje potlačení samostatných rozhodnutí jednotlivých členů. Nina: „*To my můžeme říct, co si myslíme, no vždyť nás znáš, jak pak řešíme ty věci, že jsme hlučný, to my máme rádi žejo, ale pak stejně o tom rozhoduje pak Luboš*.“ Všichni členové pak přijímají názory za vlastní. Co se týká širší rodiny, jsou zde jistá pravidla a zákony, které celou rodinu chrání před vlivem zvenčí. Ivan: „*My dost věci řešíme třeba s Čisárem (bratr Andrei – uvádím fiktivní jméno), my to takhle máme, no. Když třeba někdo je nemocnej hodně, tak se scházíme a řešíme to. Jsme si rodina*“ Zaměřím-li se na komunikaci mezi samotnými rodiči, zde si informací předávají spíše menší množství. Často se setkáváme s tím, že otec (ovlivněno opět tím, že se do výchovy zapojuje jen zřídka) vůbec neví potřebné informace o tom, jak to v rodině chodí, když není doma a zajišťuje finance. Roman: „*Já myslel, že jim něco dáváš, aby dělali, já na to nemám nervy. To se pak nemůžeme divit, že nas maj u prdele, když se spolu nedohodneme pořádně. Já bych je nervama pak zbyl, kdyby to neudělali, tak ty jim dávej něco, ať dělaj*.“ I přes to, že otec často nezná podrobnosti ze života dětí, je ten který řeší situace, který případně dítě potrestá. Luboš: „*No takhle to náko je, ale nemysli si, já jsem je nemlátíl*

nebo tak něco, ale prostě jsem je seřval. Otcové nekladou výchově a socializaci v rodině váhu a často ztrácí pozornost, když se je manželka snaží o dítěti informovat.

Kategorie 7: Faktory ovlivňující výchovu

- **Pravidla**
- **Důraz**
- **Nekázeň**
- **Povinnosti**
- **Řád**
- **Upřednostňování dětí**
- **Ignorace**
- **Rezignace**

Následující kategorie se zabývá faktory ovlivňující výchovu. Samotná výchova má v romské rodině určitá pravidla. Jak je zmíněno výše, otec se do výchovy dětí zapojuje zřídka. Je zde kladen větší důraz na výchovu dívky, než na výchovu chlapce. Luboš: *Cigáni tohleto řešej, podle toho, co holka umí, si vybíráme. A ještě, jak má dlouhý vlasy, tak ty maj cenu, já bych ji zabil, kdyby se ostříhala, to nemůže, toho si cigáni taky ceněj vlasů. No a když teda holka má takovýhle vlasy a ještě bude všechno umět, tak se dobře vdá a to chceme, nějakýho bohatýho*“ Na výchovu chlapců není kladen takový důraz, výchova tedy směřuje k tomu, že se syn postaví jednou do role autority a je zvykem, že za ně plní práci sestra, případně matka. Petra: *A ty dva nejstarší ty na všechno kašlou, ty si ani neustelou postel ráno a to už je Roman pryč a jak jsem ti říkala, na mě se vykašlou, tak to udělá Katka za ně, aby bylo uklizeno aspoň.*“ To, že Děti neuposlechnou příkaz rodičů, je často příčinou právě tzv. „volné výchovy“. Toto se samozřejmě dotýká i trestání dětí za porušení kázně. Bittnerová, Doubek a Levínská (2011) se ale na tato porušení dívají pozitivně. Tvrdí, že díky porušení se posouvá vztah mezi rodičem a dítětem. Dítě se stává autonomní a postupně se odpoutává od rodiny. Nina: *„zase už choděj do práce a vydělávaj a něco nám taky dávaj z toho, protože tady bydlej a my jim věříme*“. Při výchově v romské rodině chybí řád. Ivan: *„No když po dětech něco chcem a přijde návštěva, pak na to zapomeneme a oni delaj, že se nic nestalo*“. Toto úzce souvisí i se zadáváním povinností. Ani v tomto není v rodinách řád Ivan: *Měl by dělat každej svoje, aspoň si po sobě uklidit, to furt nemůžeš dělat všechno za ně, to pak budou lempli z nich.*

Helena je malá, ale to mě neříkej, že by nemohla ti tady s něčím pomoci, umejt nádobí třeba někdy pár hrníčků, to Adrian to musí jako dělat, to uklízí za ni nebo co a Helena ne, to pak se nediv, že je rozmazlená, jak ti říká učitelka, ale, to kdybych věděl, tak budu to dělat jinak.“ Zde je nutné podotknout, že si romští rodiče vybírají mezi svými dětmi oblíbence. (Hájková, 2001). I to vnáší do výchovy jisté napětí ze strany dětí znevýhodňovaných. Petra: *„Tak víš co, jako máma to nemám lehký a to tak asi je, že někoho máš radši. Kačena mě pomáhá se vším, ona je hodná a není na mě moc drzá, ve škole ji t docela šlo, teď teda vůbec, ale to jako pro mě je dobrý. No a malej ten jak mě potřebuje ještě hodně, tak jsem na něj navázaná. Ty dva nejstarší, to jsou zmetci, ty mě maj na háku, dělaj si co chceš, tak je pak jasný, že mám bližší vztah k těm mladším. Ale třeba až vyrostou, tak to bude zase nastejno.“* V určitém věku, zpravidla v pubertě, poté dochází k jisté ignoraci rodičů a děti jejich příkazy nerespektují. Petra: *„Mě tady neposlouchaj, dělaj si co chtěj, domů nepřijdou nikdy dobře, perou se mezi sebou a mlátěj. Já dávám práci Kačeně, klukům už ne, to už pak Roman musí jim říct, aby něco udělali, no však jsem ti říkala, že na mě kašlou. Romský rodič se poté dostává do jakési fáze rezignace a nechá situaci plynout. Nechce to dále řešit. Roman „No a to pak s nima máme jako vydržet? To pak furt nadávaj, jako když bysme jim dali domácí vězení, tak stejně půjdou pryč, a kdybych je zmlátil, tak si z toho taky nic nedělaj, i když se mě bojejí víc, než Petry. Ale to já na ně kašlu, to já se nima nebudu nervovat.“*

Kategorie 8: Motivace dětí ke vzdělání

- **škola**
- **Vztah ke škole**
- **Povinnosti**
- **Příprava**
- **Osobní prostor**
- **Pomůcky**
- **známky**
- **Trest**

Osmá kategorie interpretuje motivaci romských dětí ke vzdělání jejich rodiči. Stěžejní vliv na motivaci ke vzdělávání mají rodiče. Ovšem u romských rodin tomu není vždy tak. Jen malé procento romských dětí je rodinou motivováno ke vzdělávání. Přestože

rodiče tvrdí, že se o vzdělávání svých dětí zajímají, podpora je z jejich strany malá. Toto souvisí hlavně s pocitem rodičů, kteří si myslí, že se jim dítě odcizí. Jejich negativní vztah ke škole ale již nepřetrvává. Romští rodiče by si přáli, aby jejich děti dostaly dobrého vzdělání, ale ne vždy dodržují pravidla školní docházky. Petra: „*Kačena do školy dost často nejde, když hlídá Adama*“. Andrea: Doba však přináší vzdělaným Romům úskalí, často i ti schopní nemohou kvůli odmítání ze strany majoritní společnosti, sehnat dobrou práci. „*Tomáš je chytrý, to jsem ráda. To on by chtěl být doktor, tak se učí*.“ S povinnou školní docházkou také souvisí plnění povinností, které jsou dětem ve škole zadávány a příprava do školy. Andrea: „*Povinnosti mají, tak to by mělo mít každé dítě, musí si napsat domácí úkoly, to ale někdy nedělají, protože mě říkají, že je třeba nemají, hlavně Helena, kluk, ten si dělá všechno sám*.“ Přípravu do školy, pokud tedy nějaká probíhá, si zajišťují děti samy. Rodiče často nerozumí probírané látce, proto se těmto úkonům vyhýbají. Petra: „*Já se s holkou učit nemůžu, já nevím, co bych jí řekla*.“ Jelikož tyto etnicky odlišné rodiny často obývají malé prostory, nemají děti na přípravu klid. U stolu, u kterého píšou úkoly, sedí i ostatní členové rodiny, návštěvy a bývá zde rušno. Luboš: „*Ted' už děti na úkoly mají docela klid, ale když jsme bydleli ještě na Kašparáku, tak víš, jak to tam bylo, že tam furt někdo mluvil*.“ S ekonomickou situací rodin souvisí i vybavení do školy, tedy pomůcky. Zpravidla jim chybí rýsovací potřeby, výtvarné potřeby nebo sešity. Roman: „*Pamatuješ, jak jsme neměli jeden rok na sešity a pak děti kvůli tomu nechodily do školy?*“ Od nepravdělné docházky se poté odvíjí známky, které děti dostávají. Otázkou tedy zůstává, zdali je rodiče za známky chválí, či trestají. Luboš: „*No to záleželo, kolik jim bylo roků, když byly děti malé, tak jsme jim za špatný známky nadávali, pak když už byli třeba kluci starší, tak jsme to nějak přestali řešit, sami bysme to neuměli, žejo*.“ Motivace však souvisí i s pochvalou za dobře odvedenou práci. Petra: „*Když měla ještě Kačena dobré známky, tak jsem jí za to vždycky něco koupila, klukům ale moc ne, ty dobré známky nenosili a když jo, tak jsme se toho moc nevěšili, to byla náhoda*“

3.5.1 Hodnocení kvality výzkumu

Je nutné zmínit, že jsem členům rodiny během výzkumu nepodsouvala žádné své postoje ani názory (Hendl, 2005). Nebylo to pro mě lehké, jelikož rodiny důvěrně znám, pomohly mi k tomu vhodně zvolené otázky a to, že jsem jejich odpovědi nehodnotila a nesoudila.

Hendl také upozorňuje na možnost zkreslování dat. Informátoři si často přilepšují, stydí se za pravdu a říkají, co si myslí, že se od nich očekává. (Hendl, 2005). Tomuto jsem se snažila předejít a zajistit rodinám bezpečný prostor při dotazování a v neposlední řadě mi k tomuto přispěla již zmiňovaná důvěra ze strany rodin.

3.6 Diskuze výsledků výzkumného šetření

Na začátku výzkumné části diplomové práce byly stanoveny výzkumné otázky. Které zněly: Jak probíhá výchova a socializace dětí v romské rodině? Jakou roli ve výchově hraje matka a jakou otec? Zadávají rodiče dětem v rámci výchovy nějaké povinnosti? Přistupují rodiče k dětem v rámci výchovy odlišným způsobem? Jak probíhá motivace romských dětí ke vzdělávání?

Jak probíhá výchova a socializace v romské rodině

Problematikou výchovy a socializace se zabývaly kategorie 1, 2 a 3. Abychom mohli správně pochopit proces socializace v romské rodině, bylo nutné přiblížit ranou fázi dětství, kterou konkrétně interpretuje kategorie 1. Z výsledků lze usuzovat, že v rodinách, ve kterých proběhlo šetření, byly děti plánované, avšak ve dvou případech přivedli rodiče na svět i neplánované dítě. K této skutečnosti se poté dokázali postavit a dítě do rodiny přijali i přes to, že nebylo chtěné.

Proces socializace začíná v raném věku dítěte, kde je prvotním činitelem většinou matka. Tento fakt se u dotazovaných rodin potvrzuje a lze tedy tvrdit, že u nich historicky zakotvený zvyk přežívá do dnes. U sledovaných rodin je však možné zachytit změnu v přístupu otce, kdy v nutných případech přejímá péči o dítě a pomůže matce. I přes to, že by matky měly být prvotním činitelem socializace, z nedostatku času mají děti velkou volnost. Důvod může být takový, že i přes to, že se stále muž brán jako živitel rodiny, náročná doba klade velké finanční nároky na rodiny a matky brzy po narození dítěte začínají chodit do práce. Dítě pak tráví čas převážně se staršími sourozenci nebo s jiným příbuzným či známým. Rodiče si neuvědomují, že jejich dítě tímto procesem prochází a formuje se, proto se výsledek procesu může promítnout do následného života dětí a ovlivnit jeho chování. Takovýto přístup se může odrazit například při začleňování dítěte do kolektivu, kdy mu chybí základní dovednosti, odrazit se také může na dřívějším osvojení sociálně patologických jevů. Podíváme-li se na problematiku z pohledu dítěte,

které hlídá své mladší sourozence, často kvůli těmto povinnostem zanedbává školní docházku. Romové totiž radí otázku obživy nad potřebu vzdělávání. Toto se pak promítá do studijních výsledků a do celkového postavení takového dítěte ve třídním, případně školním kolektivu.

Podíváme-li se na problematiku z pohledu záměrné výchovy, rodiče se snaží své děti vést k samostatnosti. Důvodem by mohlo být dřívější zbavení se povinností spojených s péčí o děti. Zde uvádím protiklad, kdy je v teoretické části prezentováno, že děti zůstávají v jednom obydlí se svými rodinami i přes to, že již pracují nebo mají svou vlastní rodinu. Romové chápou výchovu spíše jako samovolný proces, do kterého zasahují jen, když je třeba řešit naléhavé situace. Uvádí, že je složité děti vychovávat, protože jim dávají brzo volnost a děti tráví spoustu času mimo domov.

Jakou roli ve výchově hraje matka a jakou otec?

Jednotlivé role rodičů přibližují kategorie hlavně kategorie 4 a 5. Romská matka je spojována výhradně s péčí o dítě a domácnost, zatímco otec je pomyslnou hlavou rodiny. Z interpretace je patrné, že tento postoj žen ve zkoumaných rodinách je dodnes zakódován a romské ženy se opravdu podřizují svému muži. K takovému chování se snaží vést i své dcery, protože muži hodnotí dívky právě podle toho, co umí. Ženy jsou tedy od mladáho věku vedeny k tomu, aby plnily roli matky a hospodyně. Měly by být podřízené svému manželovi, případně otci jejich dětí. Ve vztahu k dětem matky nejeví známky autority, jako otec, méně často je trestají, protože, jak je patrné z výsledků, děti její trest neuznávají a je pro ně spíše směšným pokusem o sjednání nápravy. V pozdějším věku se matka staví do role kamarádky a dětem nic nepřikazuje. Respondentka uvádí, že často za děti plní povinnosti. S tímto se lze v praxi opravdu setkat, nevyjímaje psaní domácích úkolů.

Přátelský vztah s matkou doplňuje autoritativní role otce. Hlavní rolí otce je zabezpečení rodiny. Interpretace výsledku přináší myšlenku, že otec má celou rodinu na starost a zodpovídá za kázeň v ní. Proto musí trvat na kázni svých dětí, trestat je. Bylo zjištěno, že pokud syn dospěje do určitého věku (puberta), přestane otci trestání dávat smysl, tedy chlapce netrestá. Otec v rodině vždy zastupoval funkci živitele, z výsledku a popisu rodin, je ale evidentní, že ve dvou z dotazovaných rodin pracují i ženy. Tento zvyk je porušen z důvodu velkých finančních nároků na bydlení a živobytí. Další z důležitých rolí otce je péče o obydlí. I toto potvrzují dle získaných informací

z rozhovoru, ale také z praxe. Muži věnují zvelebování obydlí spoustu času, ale i přes to se dnes již snaží zapojovat do výchovy svých dětí a být nápomocni svým ženám.

Jaké povinnosti jsou zadávány dětem v rámci výchovy?

Jeden z nejdůležitějších aspektů výchovy je vedení a formování dětí do dalšího života. Napomoci by k tomu mělo, že si dítě zvyká na určité povinnosti, které mu rodiče nebo okolí kladou. Na základě kategorie 6, 7 a 8 bylo zjištěno, že povinnosti jsou v rodinách zadávány spíše dívkám. To úzce souvisí s formováním dívek pro již zmiňovaný život po boku budoucího partnera. Často pak dívky plní i povinnosti, které byly zadány chlapcům. Snažila jsem se také zjistit, zda v ukládání povinností jsou určité pravidelnosti. Z výsledku je patrné, že zde není žádný řád a systém. Děti nemají pravidelné povinnosti zadávané rodiči, tyto povinnosti jim stanoví pouze škola, kde je musí plnit pravidelně. Ne vždy si však dítě vše splní. Z výsledků je také patrné, že zadané povinnosti plní za děti matka. Dle mého názoru toto vyplývá z pevného vztahu s matkou, která nechce své potomky nikterak zatěžovat a plní je za své dítě. Mezi zkoumanými rodinami se také ve spojitosti s povinnostmi objevil názor, že rodiče nemají trpělivost na to, aby dětem povinnosti zadávali, případně čekali, než je splní.

Které dítě rodiče upřednostňují?

Tato otázka byla zapojena mezi výzkumné kvůli tvrzení z realizovaného výzkumu Vikové z roku 1996 (in Říčan, 1998) vyplynulo, že vztahy romských rodičů jsou diferenciované a je v nich otevřeně přiznána preference určitého dítěte. Tento výzkum je již několik let starý, proto jsem tento fakt chtěla mezi výzkumnými rodinami ověřit či vyvrátit. Odpověď na tuto otázku interpretuje kategorie č. 7. Dle zjištěných výsledků Petra upřednostňuje dítě, které je nejmladší, upřednostňuje také dceru, která jí často pomáhá. O starších synech říká, že ji neposlouchají. Lze tedy říci, že si matka vybrala z dětí ty, které jí více poslouchají a mají k ní bližší vztah. Andrea pak upřednostňuje svou dceru, kde je evidentní, že ji nezadává stejné povinnosti, jako svému synovi. Ostatní rodiče neuvádí upřednostnění žádného z dětí.

Závěr

V mé práci se zabývám tématem Výchovy a socializace v romské rodině. Hlavním cílem mé práce bylo přinést ucelený pohled na romskou rodinu a socializaci a výchovu v ní. Dále by práce měla poukázat na strategie výchovy v takové rodině. Seznámit jsme se také měli s úkoly a povinnostmi, které jsou ukládány dětem a s tím, jakou roli v tomto kontextu hraje matka a otec. Práce uceluje okruh socializačních činitelů zapojených do výchovy dítěte. V neposlední řadě se zaměřuji na komunikaci v rodině a na role jednotlivých členů.

V teoretické části ukotvuji téma, kde se nejdříve stručně věnuji popisu romského etnika, popisuji postavení Romů ve společnosti a uvádím historické údaje o tom, jak se vyvíjely počty příslušníků této menšiny u nás. Zmiňuji to v souvislosti s kočovným životem Romů, který vnesl určité vzorce chování tomuto etniku. Následně se věnuji problematice sociálního vyloučení, a popisuji vyloučenou lokalitu. Samotné definování těchto pojmů je v práci důležité, protože všechny zkoumané rodiny žijí právě v takových lokalitách. Následuje kapitola zaměřená již na samotný proces socializace a výchovy v romské rodině. K pochopení problematiky přispívá stručný popis pojmu rodina, po němž následuje výčet specifík rodiny romské. V kontextu vlivu rodiny na dítě volně přecházím do kapitoly socializace, kde je ukotven pojem socializace. Dále se zaměřuji na pojem výchova.

Výzkumná část práce se tedy zabývala nejdříve popisem empirického šetření včetně analýzy získaných dat. Data byla získána prostřednictvím polostrukurovaných rozhovorů, kde jsem si předem stanovila otázky, které představovaly osnovu rozhovoru. Rozvory probíhaly v přirozeném prostředí předem vybraných rodin, které splňovaly zadaná kritéria. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak probíhá výchova a socializace v romské rodině, zjistit jakou roli v tomto kontextu hraje matka a otec. Dle sociologické literatury nejvíce ovlivňuje výchovu matka (Možný, 2002). Výzkumná část měla poukázat na rozdílnost rolí otce a matky ve výchově a socializaci. Výzkumná část měla také za cíl ucelit okruh socializačních činitelů zapojených do výchovy dítěte. V neposlední řadě bychom měli zjistit, zdali jsou dětem v rámci výchovy zadávány nějaké povinnosti a ve spojitosti s tím odpovědět na otázku, zda preferují rodiče některé ze svých dětí. S ohledem na stanovené cíle právě byly stanoveny čtyři základní výzkumné otázky.

Cíle výzkumného šetření považuji za splněné, neboť byly v rámci prováděných rozhovorů zodpovězeny stanovené výzkumné otázky, které se týkaly výchovy a socializace dětí v romské rodině, rolím matky a otce, zaměřovaly se také na povinnosti ukládané dětem a v nepolední řadě na preferenci dětí. Jako metoda výzkumu byla zvolena kvalitativní, což znamená, že výsledky nelze interpretovat plošně na celé romské etnikum. Výsledky výzkumu nabízí možnost pohlédnout na proces výchovy a socializace ve zkoumaných rodinách.

Cílem závěrečné diplomové práce bylo ucelit problematiku socializace v rodině a přivést tak potřebné pochopení pro romskou společnost širokou veřejností. Hlavní cíl práce byl tedy naplněn a práce přináší zpracování tématu tak, jak jsem považovala za správné jej uchopit, a nabízí tak ucelený pohled na tuto problematiku.

Závěrem bych ráda zmínila, že Dřímál popisuje výchovu v tradiční romské rodině jako volnou výchovu, kde není dána přílišná struktura času, což charakterizuje slovy „dětí jedí, kdy chtějí, chodí spát, kdy chtějí.“ (Dřímál, 2004, s. 81). Tato myšlenka se mi během výzkumu potvrdila.

Literatura

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů: Volné pokračování knihy Tabu v sociálních vědách*. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-180-8.

BITTNEROVÁ, D. *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*. Praha: EMAT, 20013. ISBN 978-80-87178-06-5.

BITTNEROVÁ, Dana, David DOUBEK a Markéta LEVÍNSKÁ. *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. V Praze: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2011. ISBN 978-80-87398-18-0.

BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír. *Texty ke studiu otázek výchovy: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-0432-0.

CIMLEROVÁ, P., POKORNÁ, D., *K problematice specifických poruch učení u dospívajících*. In. KUCHARSKÁ, A. (ed.) *Specifické poruchy učení a chování*. Sborník 1997 – 1998. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-244-0.

COHN, Werner. *Cikáni: dětství a dospívání*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-008-7.

ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8463-X.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. Interface. ISBN 80-244-0524-5.

DEDKOVÁ, M. (2004). „Práva a povinnosti dětí v rodinách“. In Nosál, Igor (ed.). *Obrazy dětství v dnešní české společnosti*. Studie ze sociologie dětství. Brno: Barrister &Principal.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.

DŘÍMAL, Filip. *Dětství v romské rodině*. Igor Nosál (ed.). In NOSÁL, Igor. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti*. Studie ze sociologie dětství. Brno: Barrister&Principal, 2004. Sociální studia. ISBN 80-86598-80-2.

Eisenstadt, S.N. (1964). *From generation to generation*. New York: The Crowell-Collier Publishing Company.

ESF: *mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice* [online]. [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_kh8_10_2.html

Evidence mezi lety 1947 - 1989. *Demografie* [online]. 2004-2014 [cit. 2019-07-01]. Dostupné z: http://demografie.info/?cz_demromuevi47=

FATKOVÁ, Gabriela. 2013. „*O čem se nemluví: Příspěvek k problematice sexuality terénního výzkumníka.*“ Gender, rovné příležitosti, výzkum

FRASER, Angus M. *The gypsies*. 2nd ed. Cambridge, USA: Blackwell, 1995. ISBN 978-0-631-19605-1.

GRECMANOVÁ, Helena, Eva URBANOVSKÁ a Drahomíra HOLOUŠOVÁ. *Obecná pedagogika: vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Vydání druhé. Olomouc: Hanex, [1998]. Edukace (Hanex). ISBN 80-857-8320-7.

GULOVÁ, L., NĚMEC, J., ŠTĚPAŘOVÁ, E. *Bud'te rádi, že máte chytré ženy, aneb romská žena v zrcadle vyprávění*, In HAŠKOVÁ, H., KŘÍŽKOVÁ, A., LINKOVÁ, M. Mnohohlasem Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989, 2. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-733-0101-6.

HÁJKOVÁ, M. *Rodina zvyky slovenských Romů usazených v České republice*. In ŠÍŠKOVÁ T. a kol. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-648-9.

HELUS, Zdeněk. *Psychologie pro střední školy*. Vyd. 3. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 80-716-8876-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

Historie a původ Romů. *Romové v České republice* [online]. Praha, 1997-2019 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18530>

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. 2002. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-615-X.

Indie. Dějepis [online]. 2019 [cit. 2019-06-29]. Dostupné z:
<https://www.dejepis.com/ucebnice/indie/>

JAKOUBEK, M., BUDILOVÁ, L. *Romové a Cikáni – Neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. Voznice: LEDA, 2008. ISBN 978-80-7335-119-9

JANDOUREK, Jan. *Úvod do sociologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-644-5.

JEŘÁBEK, Hynek. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-662-5.

KAJANOVÁ, Alena. *Proč selhává sociální práce se sociálně exkludovanými*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. ISBN 978-80-7422-.

KALEJA, Martin. *Romové a škola versus rodiče a žáci: dětství a dospívání*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7368-943-8.

KOHOUTEK, Rudolf. *Základy užití psychologie*. Brno: CERM, 2002. ISBN 80-214-2203-3.

KOVAŘÍKOVÁ, M. *Pedagogicko-psychologická problematika romských žáků ve vztahu k jejich školní úspěšnosti*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1998. ISBN 80-7044-225-5.

KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-731-5004-2.

KUBÁTOVÁ, D. *Biologický vývoj a vzdělávání dětí romského etnika v Ústeckém kraji*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-405-9.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Grada, 1998. Psyché (Grada). ISBN 80-716-9195-X.

MALACH, Josef. *Teorie metodiky výchovy*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-29-7.

- MAREŠ, Petr. 2000. „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení“. Sociologický časopis 36 (3): 285-297.
- MATĚJČEK, Zdeněk. Po dobrém, nebo po zlém? *O výchovných odměnách a trestech*. 4. vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-852-8200-3.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Třetí, rozšířené a přepracované vydání. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-864-2905-9.
- MPSV. Národní zpráva o rodině, s. 9 Národní zpráva o rodině, zkrácená verze 2004 [online], Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii vyd. 1. (1. vyd. v nakl. Vodnář pod náz. Lexikon psychologie). Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.
- NOSÁL, Igor a Petra MORVAYOVÁ. *Obrazy dětství v dnešní české společnosti: studie ze sociologie dětství*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-865-9880-2.
- ONDREJKOVIČ, Peter. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. ISBN 80-224-0781-X.
- POLÁKOVÁ, E. (ed.): *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti*. Svazek II. Štúdie. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM Trnava, 2005.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.
- Romea.cz: Průzkum CVVM: *Roste počet těch, kteří soužití s Romy vnímají pozitivně. Stále ale výrazně převažuje negativní hodnocení* [online]. 2019 [cit. 2019-07-01]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/pruzkum-cvvm-roste-pocet-tech-kteri-souziti-s-romy-vnimaji-pozitivne.stale-ale-vyrazne-prevazuje-negativni-hodnoceni>
- Romové v České republice (1945-1998). Praha: Socioklub, 1999. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902-2607-8.

ROUS, Jiří. Magazín Christnet, 2002. Dostupné na http://www.christnet.eu/clanky/2190/system_hodnot_romu.url.

ŘÍČAN, P.: *Socializace romských dětí ve škole*. Pedagogická orientace 1997, 2, ISSN 1211-4669.

ŘÍČAN, Pavel. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0343-8.

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-410-9.

SEDLÁČKOVÁ, Marcela. Život v lokalitě obývané převážně sociálně vyloučenými [online]. Zlín, 2014 [cit. 2019-06-19]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/aoqc57/>>. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Michal Vavřík, Ph.D..

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

STRAŠÍKOVÁ, Blanka. *V roli rodičů a prarodičů*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0848-0

ŠIMÍKOVÁ, Ivana, Pavel NAVRÁTIL a Jiří WINKLER. *Hodnocení programů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské komunity: evaluace programů*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2004. ISBN 80-239-3205-5.

ŠULEŘ, Petr a Ivan SLAMĚNÍK. *Romové: tradice a současnost*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Brno: Muzeum romské kultury, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-859-5614-4.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

TRAIN, Alan. *Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-717-8503-2.

UNUCKOVÁ, Michaela a Ivan SLAMĚNÍK. *Žijí mezi námi: historie a současnost Romů*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Karviná: Sdružení Romů severní Moravy, 2007. Psyché (Grada). ISBN ISBN978-80-239-9286-1.

ÚŘAD VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY: *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2016* [online]. 2016 [cit. 2019-06-10]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2016_1.pdf

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-717-8802-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

Přílohy

Příloha č. 1

Popis vyloučené lokality, v níž do nedávné doby žila rodina, která je jednou z výzkumných vzorků mé práce. Tyto informace jsou dostupné na internetovém portálu esf.cz, dostupné z https://www.esfcr.cz/mapa/int_kh8_10_2.html.

DESKRIPCE LOKALITY, JEJÍ VZNIK A VÝVOJ

Typ lokality	Čtyři staré činžovní domy Jeden dům (o 8 bytech) je v jedné ulici, další tři domy jsou v přilehlé ulici. Byty většinou 4. kategorie
Poloha lokality v rámci obce	Periferie
Míra prostorového vyloučení	Jasně V okolí je zahrádkářská kolonie. Nejbližší sociálně nevyloučení obyvatelé žijí cca 200 metrů od lokality. Základní občanská vybavenost je v dosahu cca 15 – 30 minut pěšky.
Stav domu/ů	Solidní Zdi jsou bez omítky, v objektu je mokro, plíseň a v přízemích jsou rozbitá okna, která jsou zalepena lepenkou. Pouze 3 byty jsou modernizovány (byty ve kterých bydlí rodiny platící řádně nájmem). Město plánuje postupné rekonstrukce bytů (zhruba dva byty ročně).
Vybavenost domu/ů	Část standardní vybavy chybí Topí se v kamnech na pevná paliva. Do domů není zavedena teplá voda. Elektřina sice je zavedena, nicméně z důvodů častého neplacení bývá přívod odpojován.
Vlastník nemovitosti	Obec Často se zde vyskytuje problém neplatičství. Je zde využíván institut zvláštního příjemce a splátkové kalendáře. V jednom domě byla zřízena funkce domovníka.
Vznik a vývoj lokality, mechanismy vstupu a výstupu	Kombinace dlouhodobé existence a řízeného sestěhování Asi polovinu z obyvatel lokality tvoří „starousedlíci“. Druhou polovinu zde během období před rokem 1989 tvořili neromští obyvatelé. Po revoluci sem byli sestěhováni neplatiči nájemného. Přebývají zde dlouhodobé návštěvy příbuzných ze Slovenska.

POČET OBYVATEL LOKALITY, VZDĚLANOSTNÍ A VĚKOVÁ STRUKTURA

Celkový počet obyvatel obce	21 197
Odhad počtu romských obyvatel lokality	101 – 150
Odhad podílu Romů na celkovém počtu obyvatel lokality	70 %

Odhad věkové struktury:

Do 15 let	48 %
Od 16 do 60 let	45 %
Nad 61 let	7 %

Odhad vzdělanostní struktury:

Maximálně základní	98 %
Střední bez maturity	2 %
Střední s maturitou a vyšší	0 %

ZABEZPEČENÍ OBŽIVY

Celková míra nezaměstnanosti v obci	8,50 %
Odhad míry nezaměstnanosti romských obyvatel lokality	99 %
Formy zabezpečení obživy	

Většina obyvatel je závislá na sociálních dávkách. Několik osob pracuje trvale. Několik obyvatel je vždy zaměstnáno v Technických službách na úklidu ulic (organizováno prostřednictvím TSP a financováno Úřadem práce). Někteří pracují příležitostně, většinou „načerno“. Někteří si přivydělávají sezónním sběrem ovoce.

SOCIÁLNĚ PROBLÉMOVÉ JEVY

Formy a míra výskytu	Ojedinele se v lokalitě vyskytuje prodej drog, lichva a drobné krádeže. Mnozí mají problémy s gamblerstvím a alkoholismem. Problém představuje zadlužování u firem půjčujících na vysoký úrok.
-----------------------------	--

Příloha č. 2

K naplnění cílů napomáhají otázky samotného výzkumu, příp. podotázky. První skupina otázek je cílena vždy na stejnou problematiku, jsou formulovány jednoduše. **V průběhu rozhovorů jsem se rozhodla vést rozhovory pouze s rodiči, odpovědi dětí nedávaly často smysl, byly neúplné, pro výzkum nevyužitelné.** Takto nastavené otázky pomohou k naplnění cílů práce. Jelikož jsem nechtěla vést strukturovaný rozhovor, stanovila jsem si sice následující otázky, ovšem to, jakým směrem se ubíral rozhovor, jsem nechala na postupování tématu a otázky měla jen jako pomocné, spíše pro kontrolu, zdali jsem na něco podstatného nezapomněla.

1. Kolik máte dětí, jak jsou staré?

Jak již bylo zmíněno, věk dětí hraje roli v postavení rodičů vůči dětem. Přidávám i informaci o počtu dětí, je totiž možné, že i díky počtu dětí odkryjeme určitá zajímavá postavení vůči dětem.

2. Jaký myslíte, že je rozdíl mezi dítětem a dospělým?

Tato otázka vychází z myšlenky, že romské děti dříve dospívají a dříve s nimi rodina jedná jako s dospělými.

3. Přemýšlela jste někdy na začátku či v průběhu dětství vašich dětí nad tím, jakým způsobem je vychovávat?

Od této otázky, mimo skutečnou odpověď, očekávám, že přinese i poznání pro rodiče i děti, že proces vyrůstání je vlastně výchova a socializace. Dle vlastních zkušeností si dovoluji tvrdit, že romské rodiny nemají pramalou potuchu, že tento proces probíhá.

4. Kdo kromě vás, myšleno rodičů, se o dítě staral nebo stará?

Zde bych se chtěla dozvědět a ucelit okruh socializačních činitelů, kteří se podílejí na socializaci dítěte.

5. Co podle Vás dítě může dělat a jak se může chovat a dospělý ne?

Otázka přináší podstatné zjištění, jak se členové vnímají navzájem a zdali chápou rozdíly mezi dospělostí a dětstvím. Přinese nám také odpověď na to, v jakém věku se stírají rozdíly úplně.

6. Mají Vaše děti nějaké povinnosti?

Touto otázkou se doptáváme na povinnosti, které jsou bezpochyby spojené s formováním osobnosti, s výchovou i socializací v rodině.

7. Dělají děti nějaké práce pravidelně?

Tato otázka navazuje a rozšiřuje předchozí otázku, kdy konkretizujeme povinnosti, které děti mají, a zjišťujeme, zdali je dělají pravidelně. Výstup by měl být takový, že díky pravidelnosti plnění povinností si dítě zvyká např. na budoucí povinnost chodit pravidelně do zaměstnání.

8. Musí tyto povinnosti plnit všechny Vaše děti?

Zde je nachystaná otázka, která již směřuje k upřednostňování některých dětí.

9. Co škola? Chodí tam pravidelně? A když ne, tak proč?

Otázka zjišťující docházku do školy. I docházka má velký vliv na socializaci dítěte, hlavně v kontextu se začleňováním se do vrstevnických skupin.

10. Chodí vaše děti pravidelně do školy?

11. Jak probíhá den, po příchodu dětí ze školy/práce?

Nyní přecházíme do povinností udělených školou. Jak je psáno v teoretické části, Romové ke vzdělání mají spíše odmítavý vztah, proto je tato otázka bezpochyby na místě.

12. Pomáháte dětem s učením?

Zde navazujeme na předchozí otázku a ptáme se na podstatnou věc, tedy na pomoc při přípravě do školy.

13. Čím tráví děti volný čas?

Otázka spíše na zamyšlení se o tom, zda děti tráví svůj volný čas smysluplně. Zahrnuji zde i např. zájmové kroužky, doučování apod.

14. Cítíte se jako hlava rodiny?

Zde tedy zjišťujeme teoretický poznatek zakotvený napříč Romskou kulturou o tom, že otec je vůdce, že v rodině dělá zásadní rozhodnutí.

15. Myslíte, že vás děti poslouchají?

Otázka, nad kterou se otec a matka musí zamyslet. Přichází zde uvědomění, co vlastně znamená, že dítě poslouchá.

16. Trestáte děti? Jak?

V případě, že dítě neposlechne, měl by následovat trest? Tato otázka je asi pokládána napříč výchovou a nejen v romských rodinách je v moderním pojetí výchovy často kladena tato otázka. Je správné trestat?

17. Kdo z vás děti více trestá?

Otázkou opět zjišťujeme, zdali se dochval zvyk trestu tak, jak je pojetí historicky zakotveno v romských zvycích.

18. Kdo má u dětí větší autoritu?

I tato otázka vyplývá z historie a ze zvyků. Zjistíme tedy, je-li pravdou, že autoritativní je hlavně otec.

19. Čeho si na dětech nejvíce ceníte?

Zde přecházíme do otázky hodnot. Zde si také ověříme fakt, který popisují v teoretické části.

20. Máte některé z dětí radši?

Zde je nutné otázku podávat šetrně, opatrně. Toho je hodně citlivé téma a záleží, jak to rodiče s láskou k dětem opravdu mají. Pokud skutečně upřednostňují některé z dětí, je možné, že tato otázka nebude upřímně zodpovězena.

21. Jak řešíte problémy v rodině?

Díky této otázce může být opět rozklíčováno historické zakotvení řešení krizových situací. V teoretické části uvádím, že rodina řeší krizi společně, většinou zasedne ke stolu. Je tomu skutečně tak?

22. Chcete, aby vaše děti byly vzdělané?

Jak už jsme se dozvěděli, hodnota vzdělání není pro romskou rodinu nikterak důležitá a nepovažují ji za důležitou. Je tomu skutečně tak?

23. Co pro to děláte vy?

Otázka navazuje přímo na otázku předchozí a je zde možný předpoklad, že rodiče budou pravdu zkreslovat. Často totiž dítěti pomoci nedokáží, ale stydí se za to, proto radši říkají, že se s dětmi připravují.